

Аўген Кавалеўскі

ЛІХАДЗЕЙКА

Аўген Кавалеўскі нарадзіўся 7 студзеня 1921 г. у Маскве. Неўзабаве сям’я вярнулася ў Менск, дзе ў 1930-х гг. бацька быў рэпрэсаваны. Скончыў сярэдняю школу № 45 г. Менску. Яшчэ ў школьныя гады браў удзел у дзіцячых пастаноўках Тэатру юнага глядача. Пазьней па рэкамендацыі Еўсыцігнея Міровіча накіраваўся ў школу пры Беларускай дзяржаўным драматычным тэатры. Вайна перарвала навучаньне.

У 1944 г. А. Кавалеўскі зьехаў зь Беларусі ў Нямеччыну. Жыў у лягерах ДП у Рэгенсбургу, Міхэльсдорфе, Остэргофэне. Арганізаваў з прафэсійных актараў на эміграцыі ансамбль песьні й танцу «Жыве Беларусь!», пазьней ператвораны ў Тэатар эстрады, які езьдзіў з гастроямі па розных лягерах ДП. У 1947 г. у Міхэльсдорфе А. Кавалеўскі выдаў адмысловы «Кароткі курс навучаньня актара». Пісаў таксама апавяданьні, фэльетоны й п’есы, якія публікаваліся як на старонках эміграцыйных часопісаў «Сакавік», «Моладзь», «Напагатове» і інш., гэтак і выходзілі асобнымі выданьнямі: «Вясновы жук» (Амбэрг, Рэгенсбург, 1946), «Лекар мімавалі» (Рэгенсбург, 1946), «Ліхадзейка» (Міхэльсдорф, 1946), «Шапка-няўтледка» (Міхэльсдорф, 1947), «Блакітная Вілія» (Остэргофэн, 1948), «Госыці з Тунісу» (Міхэльсдорф, 1948), «Случакі» (Парыж, 1949).

У 1949 г. А. Кавалеўскі перабраўся ў Францыю, дзе быў вымушаны працаваць у парыскай кравецкай майстэрні. На пачатку 1950-х гг. быў сакратаром і кіраўніком аддзелу культуры Галоўнай Управы Беларускай незалежніцкай арганізацыі моладзі ў Францыі. Памёр у 1963 г. у Парыжы.

ЛІХАДЗЕЙКА*

Трагедыя ў трох дзеях

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ:

У л а д з і с л а ў с к а я — памешчыца, удава, 50 гадоў.
К а н с т а н ц ы я — яе дачка, 20 гадоў.
Г а л і н с к і — памешчык з суседняга павету, 30 гадоў.
Р ы г о р, ё н ж а Ж ы р о ў с к і — малады хлапец, прыгонны селянін.
Ф р о с я, я н а ж Ж ы р о ў с к а я — пакаёўка, маладая дзяўчына, сястра Рыгора.
А л ё н а — маладая дзяўчына, пакаёўка Ўладзіслаўскай.
К а м э р д ы н э р У л а д з і с л а ў с к а й (у пралёгу) — 60 гадоў.
К а м э р д ы н э р Г а л і н с к а г а — 50 гадоў.
М і х а л — старэйшы гайдук, 30 гадоў.
П ё т р а — гайдук, 45 гадоў.
С ы м о н — малады селянін, прыяцель Рыгора, 25 гадоў.
М і к о л а — другі прыяцель Рыгора, селянін, 35 гадоў.
П і л і ч ы х а — прыгонная сялянка, 50 гадоў.
П е р ш ы г а й д у к — 25 гадоў.
Д р у г і г а й д у к — 30 гадоў.
Д у д а р ы х а — прыгонная сялянка, акторка тэатру Ўладзіслаўскай, 50 гадоў.
Ейныя дочки, акторкі тэатру Ўладзіслаўскай, ад 16 да 20 гадоў:
Г а н к а,
З о с я,
А л ь к с а н д р а,
М а р ы с я.

* Друкуецца паводле: Кавалеўскі А. Ліхадзейка. Міхэльсдорф: Скаўцае выд-ва «Крыніца», 1946.

Першы селянін — 20 гадоў.
 Другі селянін — 40 гадоў.
 Трэці селянін — 60 гадоў.
 Чацьвёрты селянін — 30 гадоў.

Выканаўцы роляў у п'есе «Каханьне і сьмерць», прыгонныя сяляне і сялянкі, хлапцы ды дзяўчаты.

Дзея адбываецца ў Беларусі на пачатку XIX стагодзьдзя.

ПРАЛЁГ

Пры адчыненні заслоны на сцэне зусім цёмна. Льецца толькі сумная мэлёдыя скрыпкі. Празь які момант запальваецца лямпачка, асьвятляючы партрэт старога камэрдынера на спэцыяльна зробленым шчыце. Партрэт гэты ажывае, пачынае гаварыць. Музыка працягваецца, акампаваючы ягонаму апавяданьню.

Партрэт

Шмат гадоў працякло, як цягнуўся мой сон,
 А наш замак стары спапяліўся ў руіны...
 Толькі мой... партрэт, гэта памятка дзён,
 Вам раскажа аб ім свае песьні быліны...
 Ё гэтым замку былым, што стаіць на гары
 І на Нёман-раку у тузе пазірае,
 Жыў калісьці мой пан — злы, дахлівай пары,
 Зь ім і жонка яго, як вядзьмарка старая.
 Ё хуткім часе памёр мой шаноўнейшы пан.
 Засталася ўдавой Ўладзіслаўская злая.
 Катавала за дробязь сваіх служкаў-сялян,
 Забівала насмерць, ліхадзейка дзікая.
 Застагналі сяляне пад сьвіст бізуноў —
 Гэткі час быў жажлівы, прыгонны, —
 Маткі страшылі замкам малых дочак, сыноў,
 Народ слаў Ўладзіслаўскай свае слёзы, праклёны.
 Доўга, мала цягнуўся той жудасны час,
 Скрозь у зьдзеках крывавых ды кпінах,
 Толькі вось што аднойчы зрабілася ўраз,
 Што і замак, і пані палеглі ў руінах...

Лямпачка гасьне. На сцэне ізноў цемра. Мэлёдыя скрыпкі пераходзіць на ўступ да народнае песьні «Ой, рэчанька, рэчанька».

Аднекуль здалёк гучыць у гэтай песьні жаночы хор. Песьня нарастае, набліжаецца. Разам із песьняю нарастае на сцэне сьвятло, выяўляючы дэкарацыю першае дзеі.

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

Сцэна ўяўляе сабою двор замку Ўладзіслаўскай. Па апошнім пляне, уздоўж сцэны, цягнецца старая замкавая сыцяна зь вежамі й байніцамі.

З правага боку (ад гледача) гэтая сыцяна парослая дзікім вінаградам, зь левага яе засланяюць высокія кусты маліньніку і колькі нізкіх яблынь, што стварае ўражаньне блізкасьці замкавага саду. На правым баку сцэны (ад гледача) — вялікі і, відаць, галоўны замкавы будынак, які адным рогам выходзіць аж да першага пляну сцэны. Адна сыцяна гэтага будынку, што глядзіць упрост на гледача, — глухая. Ля яе растуць два дрэвы, паміж імі — паўкруглая садовая лаўка. З другога боку дому гледачу відаць парадны ўваход у будынак: калёны, шырокая мармуровая лесьвіца, высокія гатычныя вокны.

Паміж сыцяною і будынкам ёсьць праход, які злучае гэты двор з другім. Бліжэй да першага пляну левага боку сыцяны — яшчэ два дрэвы і садовая лаўка.

Песьня «Ой, рэчанька, рэчанька», якая пачалася яшчэ з пралёгу, цяпер наростае, узмацняецца. Ля сыцяны адна за другой праходзяць сялянкі з кошыкамі, высыпаюць маліну ў вялікія кашы, вяртаюцца назад. Вялікія кашы падхопліваюць хлапцы, носяць іх на другі двор. Сялянкі, гэтак як і хлапцы, робяць гэтую працу неахвотна, рухаюцца паволі, не чуваць ні жартаў, ні смеху.

Пад канец песьні з правага боку (ад гледача) па першым пляне выходзіць Рыгор. На ім штодзённая сялянская вопратка. Ён прыпыняецца ля вярбы, глядзіць на працуючых, шукаючы кагосьці.

Рыгор (убачыўшы сярод сялян Ганку, кліча). Ганка!

Ганка прыпыняецца, стаўляе кошык на зямлю, ідзе да яго.

Ганка. Чаго табе?
 Рыгор. Дзе Марыся?
 Ганка. Бялізну на рэчцы мые.
 Рыгор. Адна?
 Ганка. Ды не. З бабамі.
 Рыгор. Пакліч яе сюды.
 Ганка. Хочаш пабачыцца зь ёю?
 Рыгор. Так.

Г а н к а. Але ж ня хутка гэта будзе. Яна далёка, аж за садам.
 Р ы г о р. Нічога, я пачакаю. Ідзі.
 Г а н к а. Ты ж глядзі толькі, каб Міхал вас ня ўбачыў. А то дастанеца і ёй і табе.
 Р ы г о р. Ня бойся. Нічога з намі ня здарыцца. Кліч яе.
 Г а н к а. Добра, іду.

Ганка не сьпяшаючыся ідзе да свайго кошыка, азірнуўшыся па баках, шпурляе яго ў маліньнік. Потым, здалёк кінуўшы Рыгору галавою, ідзе на другі двор.

Рыгор у глыбокім задуменьні, пахіліўшы галаву, ідзе ў напярмк сад. У гэты ж час з правага боку (ад глядача) з-за дому выбягае С ы м о н. Валасы яго ўскудлачаныя, увесь у пыле, брудны, у руках пугаў, хутка, стомлена дыхае. Ubачыўшы Рыгора, хоча бегчы да яго, але баіцца, каб не заўважылі з вакна дому, адбягае за дрэва.

С ы м о н. Рыгор!

Рыгор павяртаецца, радасна падыходзіць да яго.

Р ы г о р. Сымон! Як ты трапіў сюды?
 С ы м о н. Ды вельмі проста! На кані, братка, скакаў. Дзесяць вёрстаў гэтак адмахнуў, што нат не заўважыў. Брудны я ці што?
 Р ы г о р (*сьмеючыся*). Як чорт з коміну вылецеўшы!
 С ы м о н. Пыл, братка, страшэнны! А гарачыня... Але ж і навіны, Рыгор!
 Р ы г о р. Ну, ну, раскажвай! Што ў вас там? Мужыкі бунтуюць?
 С ы м о н (*весела*). Бунтуюць, бунтуюць, братка, аж любя слухаць ды глядзець! Сякеры гойструць, віжы збіраюць... Шумяць, як пчолы ў вульлі!
 Р ы г о р. Шумяць, кажаш?
 С ы м о н. Ды яшчэ як! У Дуброўшчыне сяння гайдука аднаго забілі. Бабы галосяць...
 Р ы г о р. Ды чаго?
 С ы м о н. Ды баяцца кары. А сяляне дык тыя што зьвяры парабіліся! І слухаць баб ня хочуць! Як у Міхевічах гэты дзед Апанас, ты ведаеш яго, сабраў вакол сябе ўсю вёску ды і пачаў гаварыць. Ня словы, а каменны ўпрост кідаў. «Спаліць гэтую ведзьму! — кажа, — даволі яна крыві з нас высмактала. Паўстанем, людцы! Хай агнём загарацца і пані, і ейныя гайдукі!»

Р ы г о р (*шэптам*). Цішэй ты! Пачуе хто...
 С ы м о н. Ды я ціха, здаецца... А аб табе, братка, вось што ўсе кажуць: «Быць Рыгору правадыром нашым». За гэтым і прыслалі мяне сюды.
 Р ы г о р. Мяне абралі? Хіба не знайшлі каго іншага?
 С ы м о н. Толькі табе яны давяраюцца.
 Р ы г о р. Мне? (*Раптам пахіляе галаву*).
 С ы м о н. Чаго ты? Няма калі думаць! Хадзем! (*Цягне яго за руку*).
 Р ы г о р. Чакай, Сымон. Я мушу табе сказаць...
 С ы м о н. Ды што дарма гаварыць, час губляць. Хадзем!
 Р ы г о р. Тут справа сур'ёзная. Падумаць над гэтым трэба. Я не адмаўляюся, але... не магу...
 С ы м о н. Чаму?
 Р ы г о р. Ня час уздымаць бунт. Жменька людзей голымі рукамі н'ат гайдукоў не перасіліць. А што калі празь дзень-другі прыйдзе войска? Што тады? Мора крыві. Сотні мужыкоў, жанчын, дзяцей загінуць. І за што? Што яны здолеюць зрабіць? Чаго дамогуцца?
 С ы м о н. Я цябе не пазнаю, Рыгор! Ты ж сам клікаў усіх да паўстання, а цяпер...
 Р ы г о р. Так, клікаў. Але цяпер яшчэ ня час.
 С ы м о н. А калі ж прыйдзе гэты час?
 Р ы г о р. Тады, калі ўздымуцца ня толькі дзьве-тры вёскі, Міхевічы ды Дуброўшчына, а ўсе, якія ёсьць тут, навокал. Калі ўздымецца ня толькі ваш павет, але і ўся Беларусь! Вось тады будзе на нашым баку сіла, скрашым замак і ўсё, што нішчыць наш народ, нашу вольнасьць!
 С ы м о н (*пахмурна*). Доўга прыйдзеца чакаць.
 Р ы г о р. Не, нядоўга! Я веру, што час гэты хутка прыйдзе.
 С ы м о н. Але народ ня хоча чакаць. Калі ты адмаўляешся, дык знойдзеца хтось іншы, які павядзе ўсіх на замак. Гэтак будзе, папомніш мяне!
 Р ы г о р. Гэтак ня мусіць быць! Гэта самагубства — зь невялікай колькасьцю людзей зачынаць бойку! Дый з чым? Зь сякерай ды віламі супраць добра ўзброеных жаўнераў?
 С ы м о н (*нецярыліва*). Хіба ж ты не разумеш...
 Р ы г о р. Разумею, усё разумею. Толькі ты паслухай мяне, Сымон. Я ж людзей на добрае хачу навучыць. Скачы да іх і маімі словамі паўстрымай іх. Вер майму слову, што гэтак будзе лепш. А прыйдзе час — я першы кінуся ў бойку! Чуеш?
 С ы м о н. Чую.

Рыгор. Зробіш ты гэта?
Сымон. Паспрабую... Ну, а што, калі ня ўдасца?
Рыгор. Ну, калі ня ўдасца, дык... цяжка! Бывай!
Сымон. Бывай! (*Бяжыць за дом.*)

Выходзіць з саду Марыся, падбягае да Рыгора.

Марыся. Рыгор!
Рыгор (*радасна*). Добра, што ты прыйшла! Але хадзем сюды, каб гайдук які ня ўгледзіў. (*Цягне яе да дрэва на левым баку сцэны.*) Сядай.

Сядаюць абое на лаўку.

Марыся. Што здарылася? Ты неяк да сябе не падобны... Што-небудзь ізноў з гэтай, з Уладзіслаўскай?
Рыгор. А не! Зусім іншае. Больш паважнае.
Марыся. А што? Хіба тое, што мужыкі бунтуюцца?
Рыгор. Адкуль ты ведаеш?
Марыся. Чула. Ды ўсе нашыя толькі і гавораць пра гэта.
Рыгор. Значыцца, усе ўжо ведаюць?
Марыся. Пэўна!
Рыгор (*наважана*). Я мушу ўцякаць ад іх.
Марыся. Зараз?
Рыгор. Так.
Марыся. Але пашто?
Рыгор. Трэба адгаварыць іх, супакоіць! Дасьць Бог, і час нашага расстання ня будзе доўгім...
Марыся. Нашага расстання? Няўжо ты хочаш пакінуць мяне тут?
Рыгор. Я вымушаны...
Марыся (*горка*). Не, не, я не застануся! Я... я пайду з табою!
Рыгор. Куды? У лес? Хіба гэта жаночая справа?
Марыся. Мне ўсё адно! Толькі я не хачу быць без цябе!
Рыгор. Я не магу рызыкаваць тваім жыццём. Ты павінна тут застацца. Ты шмат учым яшчэ дапаможаш нам, калі прыйдзеш час.

У гэты час яго прыпыняе Мікола, які нечакана зьяўляецца з-за дрэва.

Мікола. Рыгор! Ваўчатнік, Пархомаўка, Зарэчча — усе гэтыя вёскі паўсталі, чакаюць толькі цябе. Сьпяшайся, бо гайдукі хутка зачыняць браму. У бярэзьніку стаіць мой конь. Вазьмі яго.

Рыгор. А як ты?
Мікола. Як-небудзь. На пехату, альбо хто падвязе. Але ты сьпяшайся.
Рыгор. Так, зараз.
Мікола. Я чакаю цябе ля брамы. (*Выбягае.*)
Рыгор. Ну вось, бачыш? Я мушу ісьці...
Марыся (*палка*). Вазьмі мяне з сабою!
Рыгор. Не, няможна. Ты застанешся тут.
Марыся. Але я...
Рыгор. Не, не, ні ў якім разе!
Марыся. Рыгор!
Рыгор. Пажадай мне лепш шчасьця... (*Абдымае яе.*)
Бывай! (*Хутка ідзе ў напрамку саду.*)
Марыся. Рыгор!

Рыгор павяртаецца. Марыся абдымае яго за шыю.

Хай бароніць цябе Бог!.. (*Плача.*)
Рыгор. Ня плач, яшчэ сустрэнемся!.. (*Зьнікае ў маліньніку.*)
Марыся (*плачучы*). Рыгор!.. (*Паволі, уціраючы хусткаю вочы, ідзе за дрэвы ў сад на трэцім пляне.*)

Тры гайдукі вядуць двух сялян. У сялян рукі звязаныя, яны бяз шапак, босыя. Паперадзе ідзе старэйшы гайдук Міхал.

Міхал (*крычыць ім*). Чакайце мяне тут! Зараз я паклічу пані. (*Бяжыць па мурмуровай лесьвіцы.*)

Працэсія гэтая застанаўліваецца ля параднага ўваходу. Ля яе паступова зьбіраюцца сялянкі і хлапцы, якія працавалі ў гэты час. Гайдукі стараюцца не падпусьціць блізка да зьняволеных.

Першы гайдук (*да адной жанчыны, якая блізка падышла*). Адыдзіся! Адыдзіся, кажу!
Другі гайдук (*да хлапца, які заблізка падышоў*). Прэч! Цябе яшчэ тут не хапала! Заробіш бізуна!

Раптам з натоўпу сялянак вырываецца Піліпчыха дый кідаецца да аднаго зь зьняволеных.

Піліпчыха (*галосіць*). Тодар мой, за што ж гэта цябе? Што яны з табою зробіць?..

П е р ш ы г а й д у к *(адпыхваючы яе)*. Прэч, прэч, баба! Адыдзіся!

П і л і п ч ы х а *(вырываецца з рук гайдук а і кідаецца да ног свайго Тодара)*. Тодар!..

Д р у г і г а й д у к. Прэч! Бо бізуном агрэю! *(Адкідвае яе да мармуровай лесьвіцы.)*

Піліпчыха цяжка ўздываецца, плача. Натоп сялян абурана гудзе, насоўваецца на гайдую пагрозьліва. У гэты час выходзіць на лесьвіцу
Ў л а д з і с л а ў с к а я. З-за яе сьпіны выбягае Міхал.

М і х а л *(крычыць)*. Ціха!

Усе павяртаюць галовы ў ягоны бок, кланяюцца Ўладзіслаўскай, усе, апроч зьняволеных. Настае поўная цішыня.

У л а д з і с л а ў с к а я *(наводзячы лярнэт на зьняволеных, пасля паўзы)*. Дык гэта бунтаўшчыкі?

М і х а л *(голасна, па-вайсковаму)*. Так. Гэтыя мяззотнікі адважыліся сказаць, што спяляць ваш замак, пані. Дый яшчэ іншых да гэтага падбухторвалі.

У л а д з і с л а ў с к а я. Ах, вось як! *(Паволі спускаецца па лесьвіцы, падыходзіць да зьняволеных.)* Захацелі мяне спаліць? Ня ўдасца, галубочкі! *(Крычыць.)* Міхал! Укінуць іх у скляпеньне! Не даваць ім ні піць, ні есьці! А заўтра мы ім падсмажым пяткі, каб адбіць у іх ахвоту да вагню.

М і х а л *(гайдукам)*. Падштурхніце іх там!

Гайдукі, пакрыкваючы на зьняволеных, штурхаюць іх да праходу ў другі двор.

П і л і п ч ы х а *(кідаючыся ўслед за імі)*. Тодар мой, на каго ж ты мяне пакідаеш?... Тодар!.. *(Галосіць не свайго голасам.)* А-а-а!.. Людцы мае!..

Гайдукі адкідаюць Піліпчыху, выводзяць зьняволеных.

У л а д з і с л а ў с к а я *(да Міхала)*. Што гэта?

М і х а л. Пэўна, ягоная баба.

У л а д з і с л а ў с к а я. Сьціш яе!

Міхал бяжыць да Піліпчыхі, падхоплівае яе, штурхае да праходу. Выбягае першы гайдук, дапамагае. Піліпчыха галосіць, адбіваецца, але першы гайдук усё ж дае рады — закручвае ёй руку і выводзіць.

У л а д з і с л а ў с к а я *(да ўсіх)*. Гэй, вы, памятайце, што кожнага з вас спаткае гэтка ж кара, калі будзеце непаслухмянымі!

М і х а л *(крычыць)*. Чулі, што пані сказала?

У с е *(ціха, ледзь чутна)*. Чулі.

М і х а л. Дык няма чаго больш разьзяўляцца — да працы! Жыва!

Усе неахвотна, павольна ідуць у сад.

Хутэй рухайцеся!

У л а д з і с л а ў с к а я *(сыходзячы зь лесьвіцы)*. Пакліч мне Фросю.

М і х а л. Слухаю, пані. *(Хоча бегчы ў пакоі, але Фрося сама выходзіць.)* Яна ідзе ўжо.

У л а д з і с л а ў с к а я. Добра. Ты вольны цяпер да вечару.

М і х а л *(кланяецца)*. Дзякую. *(Выбягае ў сад.)*

Ф р о с я *(падбегшы да Ўладзіслаўскай, кланяецца)*. Нідзе яе не знайшла. У замку няма яе, пані.

У л а д з і с л а ў с к а я. Пашукай яе ля берагу, ля моста. Здаецца, там яе ўлюбёнае месца.

Ф р о с я. Слухаю, пані.

У л а д з і с л а ў с к а я. Дарэчы, скажы брату свайму Рыгору, каб апануўся па-сьвяточнаму. Выступаць сяньня будзе. Ідзі!

Ф р о с я. Іду, пані. *(Зь нізкім паклонам выходзіць у сад.)*

Павольна, у задумьні, з кніжкаю ў руках з правага боку сцэны (ад гледача на першым пляне) выходзіць К а н с т а н ц ы я, не заўважаючы маці.

У л а д з і с л а ў с к а я *(падыходзячы да яе)*. Канстанцыя, дзіця маё, што гэта мае значыць?

К а н с т а н ц ы я *(устрапянуўшыся, як быццам са сну)*. Што, мама?

У л а д з і с л а ў с к а я. На працягу цэлае гадзіны я цябе шукаю. Дзе ты была?

К а н с т а н ц ы я. Я гуляла, мама.

Уладзіслаўская. Адна?

Канстанцыя. Так, на жаль, адна...

Уладзіслаўская. Таму і вочы ў цябе чырвоныя? Ты плакала?

Канстанцыя *(неохвотна)*. Не... здаецца, не.

Уладзіслаўская. Ну, будзь жа са мною шчыраю, дзіця маё. Я ж табе толькі добра жадаю, можа, і чым-небудзь дапамагу...

Канстанцыя *(сядае на лаўку, схіліўшы голаў, ціха)*. Я гэтая нешчаслівая!

Уладзіслаўская. Чаму? *(Сядае побач зь ёй.)* Ці ж ты не багацейшая за іншых? Табе могуць пазайздросьціць: пасыля маёй сьмерці — а мне ўжо нядоўга засталася — ты будзеш уладаркай васьмі тысячаў душаў. Гэта ж багацьце! А той, хто мае яго, можа лічыць сябе шчаслівым, бо ён сам творыць сваё шчасьце.

Канстанцыя. Ды аб якім шчасьці вы гаворыце?

Уладзіслаўская. Пэўна ж аб сардэчным. Дзеля гэтага я вось і шукала цябе.

Канстанцыя. Дзеля гэтага?

Уладзіслаўская. Так. Прыехаў пан Галінскі. Гэта табе аб чым-небудзь кажа?

Канстанцыя. Не, мама.

Уладзіслаўская. Чаму?

Канстанцыя. Галінскі для мяне — пусты гук.

Уладзіслаўская *(у здзіўленьні)*. Пусты гук? А ці ведаеш ты, што ў яго шэсьць тысячаў душаў? А ці ведаеш ты, што ён найбагацейшы чалавек з усіх, якія, як пчолы, ля цябе лётаюць, як пчолы, якія чуюць мёд.

Канстанцыя *(іранічна)*. О, так... Восем тысячаў прыгонных — гэта мёд...

Уладзіслаўская *(не заўважыўшы іроніі)*. А ці ведаеш ты, што гэты самы Галінскі плакаў сьняння, стоячы на каленах, ён, гэтакі ганарысты?

Канстанцыя. Напэўна, грошай хацеў пазычыць.

Уладзіслаўская. Ды не! Гэтага добра ў яго куры не клююць. *(Ганарыста.)* Багаслаўленьня майго прасіў!

Канстанцыя. Багаслаўленьня?

Уладзіслаўская. Так! Ён гэтак гарача казаў аб тым, што ўпадабаў цябе, што жыць безь цябе ня можа, што ты адзіная пэрла...

Канстанцыя. І ён гэтак казаў — пэрла? *(Устае, усхвалявана, зь лёгкай іроніяй.)* Дзіўна! Звыклы донжуан, чалавек, які прызвычаіўся глядзець на жанчыну, як паляўнічы

на дзічыну, які, мабыць, сотню сэнтымэнтальных дзявоцкіх сэрцаў разбіў у Варшаве, — гэты чалавек раптам грывнуўся ў самую звычайную жыццёвую прозу. Жаніцца захачеў. Пэрлу знайшоў! І дзе? На вёсцы!

Уладзіслаўская. О, дык ты шмат ведаеш аб ім, болей, чымся я!

Канстанцыя. Так, даводзілася чуць... Але, спадзяюся, мама, што вы былі разумнаю і не далі яму свае згоды, бо...

Уладзіслаўская. Я дала, дала яму рашучую згоду!

Канстанцыя *(сядаючы ад здзіўленьня)*. Як? Не папытаўшыся ў мяне?

Уладзіслаўская. Пытацца? Дзеля чаго?

Канстанцыя. Дзеля таго, што я — ваша дачка, а не якая-небудзь малакаштоўная лялька, якую можна аддаць першаму сустрэчанаму, дзеля таго, што ня вы, мама, мусіце быць ягонаю жонкаю, а я; дзеля таго, урэшце, што я жывая істота, якая мае ўласныя пачуцьці і сэрца!

Уладзіслаўская. На гэта я магу табе сказаць, што сам Бог зрабіў так, што маці мусіць клапаціцца пра шчасьце свае дачкі.

Канстанцыя. Не чапайце толькі Бога, мама!

Уладзіслаўская *(павышаючы голас)*. Не круці носам! Галінскі найлепшы жаніх. Другога такога ня стрэнеш!

Канстанцыя. Ён чужы для мяне, і я да яго гэтая ж бясчулая, як да гэтага дрэва!

Уладзіслаўская *(сурова)*. Нічога, што чужы! Будзе бліжэй, калі закахашся. А пакахаць яго ня цяжка — прыгожы, што той амурчык.

Канстанцыя. Відаць, вы яшчэ ня ведаеце мяне. Я не паддаюся на ўгаворы. Гэта дарэмная трата часу...

Уладзіслаўская *(ускочыўшы)*. Як ты адважашся гэтак гаварыць са мною? Ты забываешся, што я — твая маці!

Канстанцыя. Не, не забываюся, і менавіта таму хачу сказаць вам сваё рашучае слова — ніколі я ня буду пані Галінскай! Чуеце? Ніколі!

Уладзіслаўская *(грозна)*. Будзеш! А калі не, дык я загадаю сваім гайдукам, каб цябе, як простую дзеўку, укінулі ў пуню. Гэта маё слова. А ты мой характар ведаеш — калі я скажу што, дык не адступлюся!

Канстанцыя. О, які сорам! І гэта кажа родная маці!

Уладзіслаўская. Кінь, калі ласка, свае трагічныя ноты! Не да твару яны табе. Прашыкуйся ветліва спаткаць пана

Галінскага. І памятай пра мае словы! (*Хутка ўздымаецца па лесьвіцы.*)

К а н с т а н ц ы я (*кідаючыся за ёй*). Я лепш атручуся, кінуся ў Нёман!..

У л а д з і с л а ў с к а я (*павярнуўшыся да яе, спакойна*). Ты на гэта ня здольная. Характар слабы. (*Выходзіць.*)

К а н с т а н ц ы я (*сыходзячы зь лесьвіцы, як загінна-тызаваная*). Ня здольная... Характар слабы... (*Раптам рэзка павяртаецца да будынку.*) Не, маці, здольная, здольная і не на такія рэчы!

У гэты час два гайдукі вядуць Рыгора за рукі. Наперадзе іх — Міхал. Рыгор злы, глядзіць сабе пад ногі.

(*Убачыўшы іх.*) Што здарылася?

М і х а л. Ды вось, панначка, уцячы хацеў.

К а н с т а н ц ы я. Уцячы?

М і х а л. Так. Праўда, іх дваіх было. Дык адзін, шэльма, уцёк, а гэты вось папаўся. (*Да гайдукоў.*) Хлопцы, вядзіце яго далей!

К а н с т а н ц ы я. Куды «далей»?

М і х а л. Куды ж? Пэўна — у скляпеньне.

К а н с т а н ц ы я. У скляпеньне?

М і х а л. А так, панначка. (*Да гайдукоў.*) Хлопцы, што я вам сказаў?

Гайдукі штурхаюць Рыгора.

К а н с т а н ц ы я (*абурана*). Чакайце, чакайце, кажу вам!

Гайдукі застанаўліваюцца.

М і х а л. А што вы хочаце, панначка?

К а н с т а н ц ы я (*сувора*). Адпусьціце яго!

М і х а л. Ну, гэта дык хай ваша маці загадае.

К а н с т а н ц ы я. Маўчыце, вы, агідны чалавек! Калі я загадваю, вы мусіце толькі слухацца. Зразумела?

М і х а л. Ваша воля, панначка. Толькі ж пані Ўладзіслаўская будзе злавацца, калі я скажу ёй...

К а н с т а н ц ы я. Я сама ёй скажу. Гэта ўжо мая справа.

М і х а л. Добра, я адыду... (*Да гайдукоў.*) Хлопцы, наглядайце за ім. Калі яшчэ раз уцячэ, дык галовы вашыя паадсякаю!

К а н с т а н ц ы я (*да гайдукоў, якія яшчэ трымаюць Рыгора*). Ды прэч ад яго! Каб я вас тут больш ня бачыла! Ну?

Гайдукі нерашуча адыходзяць, падыходзяць да Міхала.

М і х а л (*да гайдукоў*). Дзіўна! Ніколі гэтага не было з нашай панначкай...

Выходзяць у бок саду.

К а н с т а н ц ы я (*да Рыгора, які ўсё яшчэ стаіць на месцы, апусьціўшы голаў, лагодна*). Падыдзіце да мяне.

Рыгор ня рухаецца.

Падыдзіце ж да мяне, Рыгор. Ах, вы, упрост, няўдзячны!

Р ы г о р (*падыходзячы да яе, сувора*). А за што вам дзякаваць?

К а н с т а н ц ы я (*весела, беручы ягоную руку*). Ды хоць бы за тое, што я вызваліла вас.

Р ы г о р (*гэтак жа*). Я вас не прасіў.

К а н с т а н ц ы я (*ведучы яго за руку да лаўкі*). Вы сапраўды хацелі ўцякаць?

Рыгор не глядзіць на яе, маўчыць.

Хіба вам тут бага?

Р ы г о р. Дзякую, нядрэнна...

К а н с т а н ц ы я. Дык чаму вы ўцякалі?

Рыгор маўчыць.

Скажыце ж мне!

Рыгор маўчыць.

Прашу!

Рыгор маўчыць.

Я разумею вас — вы баіцеся мяне, ня маеце да мяне даверу. Але — дарэмна, кажу вам, зусім дарэмна. Я з вамі душою й думкамі. (*Сядае на лаўку.*)

Р ы г о р (*абыякава*). Магчыма.

К а н с т а н ц ы я. Я ведаю, куды вы хацелі зьбегчы...

Рыгор (*рэзка*). Нічога вы ня ведаеце!

Канстанцыя. Ведаю! Але ня думайце, што я збіраюся пашкодзіць вашай справе...

Рыгор (*абрываючы яе, палка*). Ніякіх справаў у мяне няма! А для таго, каб пасьмяяцца з мае няўдачы, ня трэба было вызваляць мяне, панна Канстанцыя! Мне лепш у скляпеньні сядзець!

Канстанцыя (*ускочыўшы, усхвалявана*). Я зусім не збіраюся сьмяяцца з вас, а наадварот, я хачу, каб вы дапамаглі мне, выратавалі... Разумеете?

Рыгор (*цывёўда, глядзячы ёй у вочы*). Цяжка вас зразумець, панна Канстанцыя.

Канстанцыя. Вось таму я і хачу, каб вы мяне выслухалі, зусім не злуючыся. Сядайце. (*Сядае сама.*)

Рыгор (*не сядаючы, з паклонам*). Добра, я слухаю, панначка.

Канстанцыя (*горача*). Я апынулася на краі пагібелі! Я вырашыла... Я думаю, што... (*Прыпыняецца, не знаходзячы адпаведных слоў*.)

Рыгор (*ціха*). Я слухаю вас, панначка.

Канстанцыя (*у нецярплівайсьці*). Ах, не кажыце мне, калі ласка, гэтак не па-людску: «Слухаю, панначка». Я для вас не панначка, а звычайная дзяўчына, і вы пра гэта вельмі добра ведаеце, асабліва пасля майго сяньняшняга прызнаньня.

Рыгор. Ведаць дык ведаю, але не забываюся на тое, што вы — багатая панначка, а я — просты мужык, і больш таго — ваш прыгонны.

Канстанцыя. Ці ж якія-небудзь багацьці могуць пакласьці перапону паміж двума сэрцамі? Ці ж мы, людзі, ня ўсе аднолькавыя перад Богам?

Рыгор. Не! Хіба толькі пры сьмерці, але пры жыцці, як бачыце, мы — розныя. Паміж намі ляжыць прадоньне, якое вам немагчыма перайсьці.

Канстанцыя (*горача*). Але я хачу забыцца на гэтае! Па загаду мае маці я буду альбо жонкаю пана Глінскага, альбо...

Рыгор. Альбо?

Канстанцыя. Вашаю!

Рыгор (*ускочыўшы*). Маёю?

Канстанцыя (*ціха, пахіліўшы голаў*). Так, Рыгор, вашаю...

Рыгор (*у вялікім здзіўленьні*). Маёю?... Маёю жонкаю?... Вы хіба жартуеце, панна Канстанцыя, альбо ізноў кпіце зь мяне?

Канстанцыя (*цывёўда глядзячы яму ў вочы*). Не, не жартую.

Рыгор (*іранічна*). Хіба ж гэта таксама па загаду вашае маці?

Канстанцыя. Не. Гэта па загаду маіх пачуцьцяў. Я... я адчула сэрцам вашу таленавітую душу... Багацьце, становішча, маці — усё я гатовая забыць, зьнішчыць дзеля вас! Я не вінаватая... Вы самі абудзілі ў маім сэрцы гэтыя думкі, вы ды вашыя палкія словы, вершы аб пакрыўджаных людзях... З полымя вашага таленту ўва мне нарадзіўся новы чалавек, новая дзяўчына... І гэтая дзяўчына... упадала вас!

Паўза, падчас якой Канстанцыя, усхваляваная, устае, падыходзіць да другога дрэва. Рыгор зьбянтэжаны, не знаходзіць адпаведных слоў.

Рыгор. Я спадзяваўся пачуць ад вас калі-небудзь шчырыя словы... Але ніколі не думаў, што вы...

Канстанцыя (*ня глядзячы на яго*). Што я... пакахала вас?..

Рыгор. Ды так!

Канстанцыя (*з горкаю ўсьмешкаю*). І гэта вам здалася, напэўна, дзіўным?

Рыгор. Пэўна ж.

Канстанцыя. Але чаму?

Рыгор. Ды ведамая рэч, панна Канстанцыя, што вам больш падыходзіць па ідэалу які-небудзь князь, чымся гэтакі неабчасаны хлапец, як я.

Канстанцыя (*палка, наварочваючыся да яго*). Вы лепшы за князя! Вы багацейшы за яго, багацейшы крылатаю вольнаю думкаю!

Рыгор. Гэта гучыць як камплімент!

Канстанцыя. Ня розум гэта кажа — сэрца. А сэрца ня здатнае да кампліментаў.

Рыгор. І яно можа часам памыляцца...

Канстанцыя. А хіба яно памылілася, закахайшыся ў вас?

Рыгор адхіляе свой твар.

Хіба яно не знайшло сабе водгуку?

Рыгор маўчыць.

(*Трывожна.*) Чаму вы не адказваеце?

Рыгор (*ціха, з жалем*). Ды што я магу адказаць вам, панна Канстанцыя... Вы... вы вельмі сардэчная дзяўчына... Я паважаю вас. Я разумею, нарэшце, вашыя пачуцьці. Але... Гэта ўсё адно ні да чаго... Скончыцца хіба бядою...

Канстанцыя. Калі ня буду з вамі, дык мне няма чаго шкадаваць свайго жыцця!

Рыгор. Не кажыце гэтак, панна Канстанцыя! Вы мусіце жыць, вы мусіце пазбавіцца распачы!

Канстанцыя. Дык дапамажыце мне, выратуйце мяне! Гэта ж ад вас залежыць!

Рыгор. Ад мяне? Якім чынам?

Канстанцыя (*схапіўшы ягоныя рукі, горача*). Уцячэм адсюль! Уцячэм сяння ж! Я пераапрагнуся ў сялянскую вопратку, і пойдзем вольныя, як вецер, па пыльных шляхах ад месца да месца па глухіх вёсках! Там мы будзем роўныя! Я ні ў чым ня буду перашкодаю... Будзем разам пераносіць горкасьць жыцця, і ў гэтым маё шчасьце!!! Гэтак я буду шчаслівай, бо вы будзеце са мною, заўжды! Ці ж няпраўда? Будзеце?

Рыгор (*адхіляючы яе рукі, ня глядзячы ёй у вочы*). Не.

Канстанцыя (*узрушана*). Чаму? Хіба вы ня вольныя, як птах? Хіба крылы зьвязаныя?

Рыгор. Я веру вашым словам, панна Канстанцыя, хоць усё гэта можа зьнікнуць у першую ж цяжкую хвіліну...

Канстанцыя. У мяне зусім не слабы характар. Сіла волі — моцная!

Рыгор. І ў гэта я гатовы паверыць, але...

Канстанцыя (*трывожна*). Але?

Рыгор (*спакойна, цьвёрда*). Я ўжо заручаны...

Канстанцыя. Заручаны?

Рыгор. Так. І мой абавязак перад Марысяю...

Канстанцыя. Перад Марысяю? Дударыхі дачкою?

Рыгор. Так...

Канстанцыя (*як бы скрозь сон*). Марыся... Заручаны... І я нічога аб гэтым ня ведала! Нічога!.. (*Павольна ідзе да лаўкі на правы бок — ад гледача, цяжка сядзе.*)

Рыгор (*пасля паўзы, падышоўшы да яе, ціха*). Панна Канстанцыя, мне прыкра... мне шкада вас. Але... але вы заўсёды знойдзеце ўва мне сябру, вернага прыяцеля... (*Цалуе яе руку.*) Бывайце, панна Канстанцыя.

Канстанцыя (*мэханічна, ня глядзячы ў яго бок*). Бывайце...

Рыгор павольна, цяжка павяртаецца і, схіліўшы долу голаў, ідзе ў напрамку саду. У гэты час нечакана і бясшумна выбягаюць з маліньніку г а й д у к і, зь імі М і х а л, зачыняюць яму рот рукою і выводзяць на другі двор гэтак ціха, што нават Канстанцыя нічога ня чуе.

Канстанцыя (*страпануўшыся, ускоквае*). Рыгор!

Але Рыгора ўжо няма. Канстанцыя апушчае рукі, ціха, бязь сьлёз ідзе да саду. У гэты час адтуль ліецца песьня сялянак.

Сялянкi (*пяюць*).
Ой, сокал мой, сокал,
Як сонейка ясны,
Прыйдзі да мяне ты,
Няшчасны!

Падчас гэтае песьні Канстанцыя некаторы час стаіць ля дрэва нерухома, як бы закамнялая, а потым раптоўна валіцца на лаўку з глухім стогам дый плачам.

Ідзе павольна заслона.

ДЗЕЯ ДРУГАЯ

Сцэна ўяўляе сабою парк Уладзіслаўскай над Нёманам. Колькі дрэваў стаяць па баках, пад імі лаўкі. На апошнім пляне — далёкі пагляд на сенажаці, на Нёман, які срабрыцца ў праменях месяцу. Ля правага задняга кута (ад гледача) — вежа і кавалак замкавай сьцяны. У другім куце — зялёны ўзгорак — бераг Нёману. Колькі дрэваў стаіць і ля задняга пляну. Паміж імі прыстасавана імправізаваная шырма-заслона, якая мусіць засланяць сцэну. Над заслонаю — лямпачка-ліхтар. Два гэткіх жа ліхтары зьвісаюць бліжэй да авансцэны. Апошнія ліхтары да прыходу Галінскага не гараць.

На сцэне — чатыры дачкі Дударыхі. Ціха пяюць «А ў полі вярба». Г а н к а шые тэатральныя сукенкі, седзячы ля шырмы. М а р ы с я абAPERлася плячом аб вежу, відаць, ціха плача. А л я к с а н д р а, адкінуўшы за галаву рукі, стаіць у нерухомасьці на ўзгорку, сьпінаю да гледача. З о с я ляжыць на лаўцы, падпёршы твар рукою. Сумам ды больню вее ад іх песьні.

Нізка пахіліўшы галаву, з боку замку выходзіць Д у д а р ы х а, цяжка апушчаецца на лаўку, ціха плача. Ганка і Зося падыходзяць да яе. Песьня абрываецца. Усе паволі зьбіраюцца паўкругам да маці.

Г а н к а. Ну што, мама?
 З о с я. Што гэтая ведзьма сказала?
 Д у д а р ы х а. Адмовіла...
 У с е. Адмовіла?..
 Г а н к а. Але чаму, мама? Мы ж не на гулянку зьбіраліся...
 Ты ж ёй казалася...
 Д у д а р ы х а. Казала, усё казалася... Толькі яна і слухаць ня хоча... Галінскі, кажа, прыехаў, жаніх ейнай дачкі... Тэатар яму хоча паказаць... *(Пачынае голасна плакаць.)* Дочанькі, мае родненькія, гэта ж ён памрэ, ні з кім не разьвітаўшыся... Ніхто яму вочы не зачыніць!.. Ніхто яму сьвечкі не паставіць! *(Галосіць, кідаючыся на лаўку.)*

Марыся, Ганка і Аляксандра адыходзяць, уціраючы вочы.

З о с я. Супакойся... Можна, яшчэ як удасца ўгаварыць яе.
 М а р ы с я *(кідаючыся да Дударыхі, абдымае яе, рашуча)*. Ня плач, матуля! Я сама кінуся да яе ног, папрашу яе... Яна мяне, здаецца, любіць... Яна паслухае мяне! Ня можна быць, каб не паслухала!..

Сьпяшаючыся, з боку замку выходзіць У л а д з і с л а ў с к а я,
 відаць, нечым усхваляваная.

У л а д з і с л а ў с к а я *(кліча)*. Фрося, Фрося! *(Убачыўшы групу плачучых, наводзіць на іх лярнэт.)* А гэта яшчэ што? Хто вам дазволіў галасіць? Зараз жа зрабіць вясёлыя твары! Сам пан Галінскі хоча паглядзець на вас.

М а р ы с я *(падбегшы да яе, кідаецца да яе ног)*. Пані, дабрадзейная пані, зьлітуйся з нас, адпусьці нас сяньня на вёску! На адзін дзень... Бацька наш памірае... Чуеш, пані, бацька памірае!..

У л а д з і с л а ў с к а я. Не магу, любая, ніяк не магу.
 М а р ы с я *(падсоўваючыся да яе на каленях)*. Але ж, пані...

У л а д з і с л а ў с к а я. Я табе сказала?
 М а р ы с я *(голосам, поўным адчаю)*. Сястрыцы, родныя, кідайцеся да ног шаноўнай пані, прасіце яе!

Дзяўчаты становяцца на калені. Дударыха пазьней за ўсіх.

У л а д з і с л а ў с к а я *(адступаючы з пагардаю на крок)*. Што гэта за камэдыя?

М а р ы с я. Ці ж тваё, пані, сэрца цывярдое, як камень? Ці ж ты не пачуеш у ім жалю, гледзячы на гэтых няшчасных, якія сяньня могуць застацца сіротамі? Глянё толькі ты на гэтых сіротак і зьлітуйся, дабрадзейная, адпусьці! Век за цябе маліцца будзем! Пані мая! *(Хоча ўхапіць яе за спадніцу.)*

У л а д з і с л а ў с к а я *(рэзка адштурхоўваючы)*. Прэч!
 М а р ы с я. Штурхай, бі мяне — я ўсё сыярплю, толькі адпусьці, бо душа не трывае, рвецца ад болю на часткі... Няўжо ж ты, пані, ня чуеш гэтага болю? Ты ж жанчына, і ў цябе сэрца ёсьць. Добрым яно мусіць быць!

У л а д з і с л а ў с к а я. Прэч!
 М а р ы с я *(устаючы)*. Вы... Проста злая, пані, бо...
 У л а д з і с л а ў с к а я. Што? Як ты гаворыш? Зараз жа ідзіце пераапраца, і каб праз паўгадзіны былі гатовымі да выступу! Марш!

Г а н к а. Але ж няможна, пані...
 У л а д з і с л а ў с к а я. Я вось зараз паклічу гайдукоў сюды і тады пабачу, што можна і чаго ня можна!
 З о с я. Пані, мы ня можам сяньня выступаць!
 У л а д з і с л а ў с к а я. Марш на сцэну, кажу я!
 М а р ы с я *(абдымаючы плачучую Дударыху)*. Пойдзем, матуля... Гэтакі ўжо лёс наш... Хадзіце, сястрыцы, хай нашая пані павесяліцца сяньня!

Дударыха і яе дачкі моўчкі выходзяць за шырму.

У л а д з і с л а ў с к а я *(усьлед)*. Хутчэй, хутчэй рухайцеся!

З-за ўзгорку выходзіць Ф р о с я, ідзе, не сьпяшаючыся, да замку, грызучы яблык.

(Кліча, сувора.) Фрося!
 Ф р о с я *(спалохаўшыся, хавае яблык за сьпіну)*. Слухаю, пані...
 У л а д з і с л а ў с к а я *(гэтак жа)*. Падыдзі сюды!

Фрося падыходзіць.

Што там у цябе?
 Ф р о с я *(зьбянтэжана)*. Я-я-яблык, пані...
 У л а д з і с л а ў с к а я *(наблізіўшыся да яе)*. Яблык? *(Б'е яе па твары. Яблык коціцца па зямлі.)*

Фрося (*схапіўшыся за пабітую ічкаку, злосна, амаль што плачучы*). Ой, за што гэта?

Уладзіслаўская. А за тое, каб ты не па садзе гуляла ды яблыкi зрывала, а справу рабіла, калі я цябе куды пасылаю! Паклікала Міхала?

Фрося (*гэтак жа*). Зараз ён прыйдзе...

Уладзіслаўская. Ідзі за Канстанцыяй.

Фрося ідзе.

Ды толькі хутка! Чуеш?

Фрося выходзіць. Уваходзіць Алёна.

Алёна. Вось вам, пані, ваша хустачка. (*Падае ёй насоўку.*)

Уладзіслаўская (*беручы яе*). Добра. Скажы цяпер пану Галінскаму, што панна Канстанцыя чакае яго тут, у парку.

Алёна. Добра, пані. (*Выбягае.*)

Хуткім крокам з-за ўзгорку выходзіць Міхал. Падышоўшы да
Ўладзіслаўскай, нізка кланяецца.

Міхал. Добры вечар, пані. Вы, здаецца, клікалі мяне?

Уладзіслаўская. А ты, здаецца, думаеш, што я магу доўга чакаць цябе?

Міхал. Прабачце, пані Ўладзіслаўская, калі я не паспеў...

Уладзіслаўская. Ты чаму мне нічога не сказаў?

Міхал. Пра што?

Уладзіслаўская. Пра бунт, пра мужыцкі бунт!

Міхал. Ды я ж гаварыў вам, пані, толькі вы не звярнулі ўвагі...

Уладзіслаўская. Няпраўда!

Міхал. Ды далі Бог, праўда! Я ж не маю...

Уладзіслаўская. Ня маніш? А пра тое, што ў Дуброўшчыне гайдука майго забілі — казаў? А пра тое, што мужыкі з усяе ваколіцы кінулі працу ды пагражаюць мой замак спаліць — казаў? Га?

Міхал. Я думаў, што...

Уладзіслаўская. Мяне зусім не цікавіць, што ты там думаеш сваёю дурною галавою! Ты мусіў папярэдзіць мяне — адразу ж!

Міхал. Дарма вы злупецца, пані! Я ж зрабіў усё, што мог: прывёў вам двух галоўных бунтаўшчыкоў, укінуў у скляпеньне. Туды ж укінуў я і Рыгора, які цалаваўся з панначкай...

Уладзіслаўская (*ускочыўшы*). Маўчы! Аб гэтай гісторыі ты нічога ня ведаеш і ніколі ня чуў! Разумееш?

Міхал. Добра, пані!.. А што наконт бунту, дык вы дарэмна хвалюецеся. Яны што статак бараноў, бляюць ды толькі. А зрабіць гэтае, што вы кажаце, яны ніколі не адважцца!

Уладзіслаўская. Калі яны гайдука забілі, дык і далей пойдучь!

Міхал (*гэтак жа*). Бо, напэўна, дурны ён быў — хай ня ходзіць адзін. Мяне вунь колькі разоў пагражалі забіць, а я — нічога, жывы, як бачыце. А што наконт таго, што яны далей пойдучь, дык я ня думаю...

Уладзіслаўская. Ты можаш думаць сабе што хочаш, а мусіш выконваць тое, што я табе загадаю.

Міхал. Пэўна ж. На тое і служу я вам, пані.

Уладзіслаўская. На тое ты і грошы атрымоўваеш.

Міхал. А ўжо так, пані, не спрачаюся.

Уладзіслаўская (*дастае з карсэта ліст з сургучовай пячаткай*). Дык вось табе мой загад. Пашлі зараз жа каго-небудзь із спрытных гайдукоў да пана Рачыцкага. І няхай ён там і на словах перадасць, каб той пасыпшаўся са сваім войскам.

Міхал. Добра, пані.

Уладзіслаўская. А калі нават нічога і ня здарыцца, дык хай ён тут па вёсках страху нагоніць. Але ты ідзі, бо часу шкада.

Міхал. Добрай ночы, пані.

Уладзіслаўская. Чакай!

Міхал прыпыняецца.

Нічога нікому не кажы. Нават выгляду не падавай. Разумееш?

Міхал. Пэўна ж разумею, не дурны.

Уладзіслаўская. Ну, ну, сьпяшайся, сьпяшайся!

Міхал, пакланіўшыся, выходзіць. З-за ўзгорку выходзіць
Канстанцыя. Твар яе сумны, бляды.

Уладзіслаўская (*падыходзячы да яе*). Ты гуляла, Канстанцыя?

Канстанцыя (*ня глядзячы на яе*). Так.

Уладзіслаўская. Ізноў адна?

Канстанцыя. Так.

Уладзіслаўская (*ледзь стрымліваючы злосьць*).
Дзіўна ж ты захоўваешся, дзіця маё!

Канстанцыя. А што, вам не падабаецца мой настрой?

Уладзіслаўская (*амаль крычыць*). Настрой? Паводзіны твае, паводзіны! Ты забылася, хто ты! Як нізкая, нікчэмная істота!.. Брыдота ты!

Канстанцыя (*убачыўшы Галінскага, які выйшаў з боку замку і заставаўся ў нерашучасці, баючыся ўмяшання ў сямейную сцэну*). Цішэй! Пан Галінскі чуе вас!

Уладзіслаўская (*адным вокам зірнуўшы ў той бок, шэптам*). Я з табою пасля пагавару! А пакуль — будзь вёллівай з панам Галінскім і скажы яму...

Канстанцыя (*прыпыняючы*). Не хачу я зь ім гаварыць!

Уладзіслаўская (*гнеўна*). Мусіш! (*Громка, какетліва*.) Ах, дзіцё маё, я ня буду табе больш надакучаць. Я яшчэ крыху пагуляю па беразе. А ты ж глядзі толькі — не застудзіся... (*І, як бы не заўважаючы Галінскага, плаўнаю хадом выходзіць за ўзгорак*.)

Галінскі (*правёўшы яе вачыма, жвава, весела падыходзіць да Канстанцыі*). Я вельмі ўсьцешаны тым, што пасля доўгага часу мне давялося ізноў пабачыць вас, пані Канстанцыя. На працягу трох апошніх месяцаў, якія я вымушаны быў праводзіць у Варшаве, я кажны раз успамінаў ваш замак, Нёман-раку, ваш чароўны парк. У вас тут неяк міла, ціха, проста — райскі куток, дзе чалавек, абцяжараны шэрасьцю жыцця, можа на час уздыхнуць вольнымі грудзьмі, адпачыць душою і думкамі.

Канстанцыя (*халадна*). Сапраўды? Вам гэтак падабаецца нашая мясцовасць?

Галінскі. О так! Надзвычайна!

Канстанцыя (*гэтак жа*). І менавіта гэта, пан Галінскі, паслужыла прычынаю для таго, каб на некаторы час пакінуць вашых варшаўскіх прыгажунь і картачныя сталы?

Галінскі. Я не зусім разумею вас, панна Канстанцыя, вашага тону...

Канстанцыя. Прабачце. Тут, у вёсцы, у гэтым райскім куточку, як вы кажаце, я прызвычалася гаварыць зь людзьмі шчыра — гэтак, як я думаю.

Галінскі (*сьмеючыся*). О, гэта прабачальна! А асабліва — сяньня, калі вакол нас раскінуўся цёплы, цудоўны вечар, калі ўсё іскрыцца, — паглядзіце! — зіхціць у праменах зьзяючага

месяцу, і вы, вы выглядаеце зусім інакш, чымся некалісь, на апошнім разьвітальным балі ў вашым замку. Вы здзяцесь чароўнаю прынцэсай гэтага парку, гэтай ціхай вячорнай прыгажосці...

Канстанцыя. Вельмі міла гучаць вашыя словы, але... але для вас было б лепш, а можа, і выгодней, каб іх паслухала ня я, а мая маці.

Галінскі. Але чаму?

Канстанцыя. Яна больш чулая да вашых... здольнасьцяў, чымся я.

Галінскі. Прабачце, але я не магу здагадацца, што вы маеце на думцы?

Канстанцыя. Ну пэўна ж, пан Галінскі, зусім ня тое, што вы.

Галінскі. А менавіта?

Канстанцыя. Вы хочаце, каб я была з вамі шчыраю?

Галінскі. О так! Вельмі!

Канстанцыя. Мяне ня дзівяць вашыя дзеянні ў адносінах да мае маці, якая ў захапленні ад вас і сяньня нават дала вам сваё багаслаўленьне. Людзі здольныя на ўсе сродкі, абы дамагчыся свае мэты. Але мяне дзівіць і абражае ваша самаўпэўненасць.

Галінскі. Мая самаўпэўненасць?

Канстанцыя. Так. Я не сумняваюся ў тым, што, дзякуючы вашым сродкам ды выхаванаму выгляду, вы карыстаецеся посьпехам сярод жанчын. І можа, дастаткова аднаго вашага слова, каб шмат хто зь іх папоўз бы за вамі на каленах. Але чаму вы вырашылі, што і я такая ж, як тыя жанчыны, што сустракаліся вам на вашым шляху? Адкуль вы ўзялі, што вам дастаткова толькі згоды мае маці, каб я сталася вашаю жонкаю? Ці ня думаеце вы, што я палічу за вялікае шчасьце насіць імя пані Галінскай?

Галінскі. Я зусім ня думаў аб гэтым, але...

Канстанцыя (*перабіваючы*). Але былі ўпэўнены? Ці ж ня так?

Галінскі. Так. І ў гэтым я ня бачу нічога дзіўнага.

Канстанцыя (*іранічна*). Ну пэўна ж, што можа здацца тут дзіўным! Хіба вясковая дзяўчына можа не захапіцца гэтакім маладым чалавекам, як вы? Хіба яна можа яму адмовіць — яму, які сам, як казачны кароль, можа ашчасыць тую, якую ён абярэ з тысячаў? Хіба яна можа прычакаць больш выгаднага жаніха, чымся вы? Ніколі!

Г а л і н с к і. Ах, так! Дзякую. Але я ўжо, здаецца, зразумеў вас. Можа, я крыху і вінаваты ў тым, што пачаў гутарку аб жанімстве з вашаю маці... Але я быў упэўнены, што для вас гэтая справа ўжо вырашаная, бо тыя лісты, якія я атрымоўваў ад пані Ўладзіслаўскай, былі поўныя прывітаньняў ад вас. Апроч гэтага там было і апісаньне вашага смутку з прычыны мае адсутнасьці і шмат іншых падрабязнасьцяў, якія недвухсэнсоўна сьведчылі аб вашым каханьні да мяне!

К а н с т а н ц ы я (абурана). Гэтага ня можа быць!

Г а л і н с к і. Вы ня верыце? Дык можа, самі зачытаеце? (Дастае з кішэні колькі лістоў.)

К а н с т а н ц ы я. Пакіньце іх, калі ласка, пры сабе!

Г а л і н с к і. Чаму? Яны вельмі цікавыя...

К а н с т а н ц ы я. Цікавыя, але не для мяне, бо я ніякае ахвоты ня маю чытаць чужыя лісты, тым больш — адрасаваныя да вас!

Г а л і н с к і. Дык можа, загадаеце мне зачытаць?

К а н с т а н ц ы я. Ня варта! Я і бяз гэтага магу вам сказаць, што ўсё напісанае пра мяне — выдумка, бо я ніколі не захаплялася вамі і нават ніколі пра вас ня ўспомніла.

Г а л і н с к і. Дзіўна.

К а н с т а н ц ы я. Нічога дзіўнага. Я для вас толькі знаёмая, ня больш.

Г а л і н с к і. О не — больш! Зь сяньняшняга дня вы — мая нявеста!

К а н с т а н ц ы я. Вашая? Хіба жартуеце?

Г а л і н с к і. Ня маю ахвоты да жартаў, гэтак, як і вашая маці. Ейнае багаслаўленьне, ейнае жаданьне — закон для вас. Я вельмі добра ведаю яе характар і традыцыйныя бацькоўскія законы. І як бы вы ні ўхіляліся ад іх, якой бы благой думкі аба мне вы ні былі, вы мусіце скарыцца. А я ад свайго не адступлюся, бо... упадабаў вас, і сяньня больш, чым калісьці.

К а н с т а н ц ы я (з пагардай). Вы, відаць, ня здольныя зразумець простых рэчаў!

Г а л і н с к і (весела, сьмеючыся). О, вас я вельмі добра разумею! Усё, што вы горача выказалі, гэта ня што іншае, як звычайная жаночая ігра, звычайнае жаночае какецтва. Пакінем гэта. Хіба час цяпер да гэтых гострых размоў? Хіба вам, панна Канстанцыя, ня хочацца пяшчотаў... блізкасьці... (Набліжаецца да яе, бярэ за руку.)

К а н с т а н ц ы я (вырываючы руку). Пакіньце мяне ў спакоі, прашу вас!

Г а л і н с к і (зь пяшчотнасьцю). Чаму? Няўжо вам непрыемна? Мы ж толькі ўдваёх... Ніхто нас ня бачыць... Ніхто не перашкодзіць нашаму першаму... пацалунку... (Наступае на яе, хоча абняць.)

К а н с т а н ц ы я (адыходзячы). Адыдзіце, прашу вас, адыдзіце!

Г а л і н с к і (гэтак жа). Ня злуйцеся, мілая мая панна Канстанцыя! Вы ж усё адно — мая! Разумеете? Уся мая! (Хапае яе ў хуткім абдымку, цалуе.)

К а н с т а н ц ы я (моцна адштурхоўвае яго, Галінскі валіцца на лаўку). Нахабнік! (Хутка выбягае ў бок замку.)

Г а л і н с к і (устаючы, усьлед ёй, амаль што з захапленьнем). Д'ябал! Яблык ад яблыні не далёка адкаціўся!..

З боку замку хутка выходзіць к а м э р д ы н э р Галінскага.

К а м э р д ы н э р (падыходзячы да Галінскага). Пан Галінскі! Пан Галінскі!

Г а л і н с к і (незадаволена). Чаго табе?

К а м э р д ы н э р. Пане Галінскі, бяда!

Г а л і н с к і (гэтак жа). Ды што там яшчэ здарылася?

К а м э р д ы н э р (пераходзячы на таемнасьць). Кажуць, пане Галінскі, што тут мужыкі ва ўсёй ваколіцы ўзбунтаваліся...

Г а л і н с к і. Што?

К а м э р д ы н э р. Так. Зьбіраюцца, быццам, замак гэты падпаліць. Баюся я, каб часам і нам тут не дасталася.

Г а л і н с к і. Добра, што папярэдзіў мяне.

К а м э р д ы н э р. Дык што вы зьбіраецеся рабіць, пане Галінскі?

Г а л і н с к і. Што рабіць? Пэўна ж — уцякаць! І зараз жа!

К а м э р д ы н э р. Гэтак і я думаю, што лепш уцячы, пакуль ня позна.

Г а л і н с к і. Складай мае рэчы.

К а м э р д ы н э р. Слухаю, пане. (З накланам выходзіць.)

Г а л і н с к і (адзін). Ну і жаніцтва! Каб хоць жывым пасьпець уцячы адсюль.

Выбягае Ф р о с я, нізка кланяецца.

Ф р о с я. Што загадаеце, паночку?

Г а л і н с к і (злосна). Прэч!

Фрося з паклонам адыходзіць.

Стой!

Фрося прыпыняецца.

Скажы маім людзям, каб зараз жа закладалі коней, жыва!

Ф р о с я . Слухаю, паночку! (*Выбягае.*)

Г а л і н с к і (*услед ёй*). Каб праз колькі хвілін усе былі б гатовыя да выезду!

Уваходзіць Уладзіслаўская, здзіўленая апошнімі словамі Галінскага.

У л а д з і с л а ў с к а я . Як? Што я чую? Вы хочаце ад'яжджаць?

Г а л і н с к і . Так, і зараз жа!

У л а д з і с л а ў с к а я . Але чаму? Што гоніць вас з майго замку?

Г а л і н с к і . Я мушу яшчэ спаткацца ў Варшаве з князем Радзівілам, які збіраецца, кажуць, у Нясвіж ад'ехаць.

У л а д з і с л а ў с к а я . Ну, гэта дык вы можаце зрабіць і праз тры-чатыры дні.

Г а л і н с к і . Не, не, ніяк. Дарога вялікая, а часу ў мяне зусім мала.

У л а д з і с л а ў с к а я (*хітра*). О, пан Галінскі, тут нешта ня тое...

Г а л і н с к і . Тое ці ня тое, а я, прабачце, мушу ехаць!

У л а д з і с л а ў с к а я . Ды куды ж вы ўночы паедзеце? Заблукате дзе, абрабуе вас хто — і гэта ляжа на маім сумленні. Не, не! Нікуды вы сяння не паедзеце! Я вас не адпусчу!

Г а л і н с к і . Прабачце, пані Ўладзіслаўская, але я вымушаны.

У л а д з і с л а ў с к а я . Вы — мой госьць, і таму мусіце падпарадкавацца мне. І да таго ж, скажу вам, неспакойна сяння на вёсках. І калі вы зараз, ноччу, выедзеце, гэта будзе надзвычай рызыкаўным.

Г а л і н с к і . Дык што ж мне рабіць?

У л а д з і с л а ў с к а я . Застацца тут да раніцы. А там будзе відаць.

Г а л і н с к і . Але гэта ж немагчыма!

У л а д з і с л а ў с к а я . Ці вы хочаце застацца маім ворагам, пан Галінскі?

Г а л і н с к і . Пэўна ж, не!

У л а д з і с л а ў с к а я . Дык паслухайце мяне, старую: калі ў вас тэрміновая справа, дык можаце выехаць заўтра. А сяння, каб вам не было сумна, я вам пакажу свой новы тэатар. Гэта будзе цікавым для вас, бо там ёсць вельмі пікантныя дзяўчынкі...

Выходзіць Фрося.

У л а д з і с л а ў с к а я . Скажы людзям пана Галінскага, каб распрэгли коней. Ён паедзе заўтра. Ды пакліч сюды Канстанцыю! Ф р о с я (*з паклонам*). Слухаю, пані. (*Выбягае.*)

Абое сядваюць на лаўку.

У л а д з і с л а ў с к а я (*сядаючы*). Бачылі вы маю дачку?

Г а л і н с к і . Так, толькі што...

У л а д з і с л а ў с к а я . Гаварылі зь ёю?

Г а л і н с к і (*неахвотна*). О, так. Шмат...

У л а д з і с л а ў с к а я . Што ж вы гэтакі незадаволены? Хіба яна вам кіпцоры паказала?

Г а л і н с к і (*усміхаючыся*). О, ды яшчэ якія!

У л а д з і с л а ў с к а я . А я ж вам казалася, пан Галінскі, папярэджвала вас, што характар яе гостры, наравісты. Але — ня страшна! Спадзяюся, што вы яе хутка пераломіце.

Г а л і н с к і . Шчыра кажучы, у мяне знікла ахвота пераломваць яе!

У л а д з і с л а ў с к а я . Саромцеся! Вы ж мужчына, пан Галінскі!

Г а л і н с к і . Так, толькі цяжкавата мне прыйдзецца...

У л а д з і с л а ў с к а я . Пакінем гэтую тэму. Усё будзе гэтак, як я хачу! А цяпер паглядзім мой тэатар. (*Убачыўшы гайдука Пётра, які праходзіў у гэты час да шырмы.*) Гэй, Пётра! Скажы там, каб пачыналі!

Пётра, пакланіўшыся, ідзе за шырму.

Пад музычны ўступ клавікордаў і скрыпкі паволі адчыняецца заслона. На імправізаванай сцэне ў застылых позах у прыгожых балёвых сукнях сядзяць Г а н к а , А л я к с а н д р а і З о с я . Пад пэўны акорд музыкі яны пачынаюць паступова падымацца. Танцуюць спачатку павольны танец, які нагадвае мэнует, потым пераходзяць на лёгкую ды жывую французскую польку. Сам танец праходзіць ня толькі на

імправізаванай сцэне, але і паблізу ад Уладзіслаўскай і Галінскага. Калі танец канчаецца, яны кланяюцца і выбягаюць за шырму-заслону.
Шырма-заслона зачыняецца.

У л а д з і с л а ў с к а я. Ну, як вам яны падабаюцца?
Г а л і н с к і *(не хаваючы захаплення)*. О, вельмі! Танец зроблены добра. І дзяўчаты падабраныя вамі з густам. Асабліва тая, сярэдняя...

Падыходзіць Фрося.

У л а д з і с л а ў с к а я. Ну што?
Ф р о с я. Усё зрабіла.
У л а д з і с л а ў с к а я. А дзе Канстанцыя?
Ф р о с я. Панна Канстанцыя просіць прабачэння. Яна кажа, што ня мае ахвоты глядзець тэатар. Ёй галава баліць.
У л а д з і с л а ў с к а я *(ускочыўшы)*. Што? Ёй галава баліць? Яна ня мае ахвоты глядзець на тэатар? Зараз жа...
Г а л і н с к і *(прыпыняючы)*. Супакойцеся, пані Ўладзіслаўская! Ня варта звяртаць увагу на звычайныя дзіцячыя капрызы. Загадайце лепш працягваць паказ.
У л а д з і с л а ў с к а я *(зьмякчэўшы)*. Ну, добра! Хіба толькі дзеля вас... *(Крычыць.)* Гэй там, музыкі, грайце далей!

Сядае. Фрося стаіць за імі. Падыходзяць два г а й д у к і. Стаяць з другога боку, ля сцэны. Ідзе музычны ўступ да п'есы «Каханьне і сьмерць».

Г а л і н с к і. Цікава, пані Ўладзіслаўская, чым вы мяне цяпер парадуете?

У л а д з і с л а ў с к а я. О, цяпер будзе нешта вельмі цікавае. Вы пабачыце п'есу «Каханьне і сьмерць», якую напісала мая Канстанцыя.

Г а л і н с к і. Панна Канстанцыя? О, гэта сапраўды цікава.

У л а д з і с л а ў с к а я. Гэта п'еса невялікая, ды дзеючых асобаў няшмат: графіня д'Асталь, паж яе П'ер, пакаёўка Жанэта, граф дэ Бюшы, сяржант і колькі мушкетэраў. Хоць п'еса і невялікая, затое вытрыманая ў строгім французскім стылі.

Г а л і н с к і. Я ўжо заінтрыгаваны, пані Ўладзіслаўская. Скажыце, калі ласка, каб пачыналі.

У л а д з і с л а ў с к а я. Добра, пачнем! *(Ляскае ў далоні.)*

Паволі адчыняецца заслона. Імправізаваная сцэна ўяўляе сабою будуар графіні д'Асталь. На сцэне адна толькі Жанэта. Яна анучкаю змахвае пыл з крэслаў, падтанцоўвае і сьпявае.

Ж а н э т а.
Каханьне ў сэрцы будзіць кроў,
Вясна заве к жыццю.
Хачу пабачыць П'ера зноў,
Сказаць: «Твая!» — яму!
Далёка недзе мілы П'ер...
Сумуе ён ці не?
Ах, як хацела б я цяпер,
Каб ён быў тут пры мне!

Уваходзіць П'ер. У руках яго скрутак гербавай паперы. Ён усхваляваны.

Ж а н э т а *(кідаючыся да яго)*. О, П'ер! Нарэшце ты вярнуўся. Я гэтак чакала цябе!

П' е р *(безуважна)*. Магчыма... *(Хутка.)* А дзе яе сьветласьць?

Ж а н э т а. Графіня зараз за сьнеданьнем... О, П'ер, я гэтак сумавала безь цябе!

П' е р. Веру... А ці хутка выйдзе графіня?

Ж а н э т а. Так. Але, П'ер, я ночы ня спала, чакаючы на цябе!

П' е р. Так, можа быць... Жанэта, я маю да яе сьветласьці ліст.

Ж а н э т а. Добра. Я скажу ёй... П'ер, я... я кахаю цябе...

П' е р *(зьдзіўлена)*. Кахаеш?

Ж а н э т а. О, так! Я хачу, каб ты ведаў аб гэтым!

П' е р *(беручы яе за рукі)*. О, як мне шкада цябе! Але ты павінна ведаць, што я служу сваёй графіні ня толькі праўдаю, але і сэрцам. Я кахаю толькі адну яе, Жанэта!

Ж а н э т а *(падае ў крэсла, плачучы)*. О, П'ер! Што ты робіш з маімі пачуццямі!

Уваходзіць графіня д'Асталь. П'ер кідаецца перад ёю на калені.

П'ер *(урачыста)*. Вашая сьветласьць, я выканаў ваш загад. Вось ваш ліст з Гішпаніі ад яго сьветласьці графа дэ Бюшы!

Г р а ф і н я д' А с т а л ь. Дзякую, мой верны паж. Пакінь мяне з Жанэтаю.

П' е р. Дазвольце, вашая сьветласьць, пацалаваць ваш шлейф.

Г р а ф і н я д' А с т а л ь. Дазваляю табе, П'ер.

П'ер прыкладаецца да шлейфа, зь нізкім паклонам выходзіць.

Г р а ф і н я д' А с т а л ь (*сядаючы ў крэсла, чытае ліст*). «Вашая сьветласьць! Маё сэрца ня можа роўна біцца, калі я ня бачу Вас і вымушаны праводзіць дні свайго жыцця на выгнаньні. Пагарджаючы магчымаю караю, якую накладзе на мяне кароль за самавольны прыезд у Францыю, я еду да Вас. Прымеце мой паклон. Ваш Граф дэ Бюшы». (*Устае, ходзіць усхвалявана па сцэне.*) О, гэта немагчыма! Ён не павінен гэтага рабіць!

Ж а н э т а. Але чаму, вашая сьветласьць?

Г р а ф і н я д' А с т а л ь. Граф дэ Бюшы папаў у няміласць да нашага караля. Два месяцы таму назад кароль запрапанаваў яму пакінуць прасторы Францыі. Граф дэ Бюшы апынуўся, як выгнаньнік, у Гішпаніі. Ён сумуе па мне, ён кахае мяне. Але ён ня можа спаткацца са мною, бо гэтая адвага будзе каштаваць яму жыцця. Кароль прыменіць да яго кару сьмерці.

Ж а н э т а (*урачыста*). Вашая сьветласьць, каханьне ня ведае перашкод. Сьмерць яму ня страшная!

Уваходзіць П'ер, падае на адно калена.

П' е р (*урачыста*). Яго сьветласьць шаноўны граф дэ Бюшы!

Г р а ф і н я (*усхвалявана, засланіўшы рукамі твар*). О, Жанэта, што гэта рабіць?

Ж а н э т а. Прасіце яго.

П' е р. Загадаеце прасіць?

Г р а ф і н я д' А с т а л ь. Так... альбо — не... Чакай! Жанэта, падпудры мой парык...

Ж а н э т а (*пудрыць парык*). Вашая сьветласьць, я разумею вашае хваляваньне, але чаму вы прымушаеце графа чакаць?

П' е р. Вашая сьветласьць, загадаеце прасіць?

Г р а ф і н я д' А с т а л ь. О так, П'ер, прасі. Я ўжо гатовая...

П'ер выходзіць.

Г р а ф і н я (*да Жанэты*). Жанэта, пакінь мяне, калі ласка, адну...

Жанэта кланяецца, выходзіць. Уваходзіць граф дэ Бюшы, становіцца на калені перад графіняю, цалуе яе руку.

Г р а ф і н я (*цяжка сядаючы ў крэсла*). О, граф! Навошта вы гэта зрабілі?

Г р а ф дэ Б ю ш ы. Сэрца маё ня вытрымала, графіня. Я прасхаў каля тысячы вёрст, каб толькі зноў апынуцца ля ваших ног і сказаць вам, што я кахаю!

Г р а ф і н я д' А с т а л ь. О, граф, я баюся за вас! Вы не павінны былі рабіць гэтага. Вашае нечаканае зьяўленьне тут, у Францыі, можа загубіць і мяне, і вас...

Г р а ф дэ Б ю ш ы. Ня бойцеся, графіня! Адважных бароніць Бог!

Прыбягае Жанэта, усхваляваная.

Ж а н э т а. Прабачце, вашая сьветласьць, але мы загінулі!

Г р а ф і н я д' А с т а л ь (*ускочыўшы*). Як?

Ж а н э т а. Сюды ідуць мушкетэры!

Г р а ф і н я д' А с т а л ь. О, Божа! Граф, вы павінны ўцякаць!

Г р а ф дэ Б ю ш ы. Не, я не магу пакінуць вас у небясьпецы!

Г р а ф і н я д' А с т а л ь. Граф, яны сховаць вас, пакараюць.

Г р а ф дэ Б ю ш ы. О, я прызвычаіўся глядзець сьмерці ў вочы!

Чуваць крокі мушкетэраў.

Ж а н э т а. Яны ідуць!

Граф дэ Бюшы адыходзіць убок, трымаючы руку на эфэсе шпагі.

Уваходзіць сяржант мушкетэраў.

С я р ж а н т. Графіня д'Асталь, імем караля вы зарыштаваныя. Дазвольце, вашая сьветласьць, праводзіць вас у Бастылію.

Ж а н э т а. За што, мсье сяржант?

С я р ж а н т. За таёмную сувязь з выгнаньнікам, графам дэ Бюшы.

Г р а ф дэ Б ю ш ы (*выступаючы наперад*). Графіня д'Асталь нявінная ў гэтым.

С я р ж а н т (*здзіўлена*). О, і вы тут, граф Дэ бюшы! (*Да мушкетэраў*) Вазьмеце яго!

Мушкетэры падыходзяць да графа.

Г р а ф д э Б ю ш ы (*выхапіўшы шпагу*). Прэч, нягоднікі!
С я р ж а н т. Вазьмеце яго!
Г р а ф д э Б ю ш ы. Прэч, кажу, калі вы хоць крышку
цэніце свае галоваы! Я ведаю, што прышыкаваў для мяне кароль!
Жывым ня здамся! Абараняйцеся!

Ідзе бойка на шпагах. Граф супроць трох мушкетэраў. Адзін зь іх
нарэшце выбівае шпагу з рук графа.

С я р ж а н т. Цяпер, ваша сьветласьць, вы мусіце скарыцца.
Г р а ф д э Б ю ш ы. На жаль, сяржант, гэта так. Я бяз шпагі.
(*Да графіні.*) Графіня, мяне чакае кара, але калі я нават буду
паміраць, вашае імя ня сыдзе з маіх вуснаў!
С я р ж а н т. Вазьмеце яго!

Тры мушкетэры выводзяць графа дэ Бюшы.

Г р а ф і н я д' А с т а л ь (*кідаючыся ўсьлед за ім*). О, граф!

Два мушкетэры, якія засталіся, скрыжоўваюць перад графіняю
шпагі.

С я р ж а н т. Цяпер, ваша сьветласьць, чарга за вамі.
Г р а ф і н я д' А с т а л ь (*стрымліваючы сьлёзы*). О, так,
сяржант, я... я гатовая. Я іду.

Прыбгае П'ер з аголенаю шпагаю.

П' е р. О не, ваша сьветласьць, вы ня пойдзеце! Яны ня
возьмуць вас да тых пор, пакуль я жывы! За графіню д'Асталь
да бойкі, мушкетэры! (*Кідаецца са шпагаю на мушкетэраў*.)

Адзін з мушкетэраў валіцца на падлогу, атрымаўшы трапны ўдар
у сэрца. Сяржант гэтаксама ўступае ў бойку.

Г р а ф і н я д' А с т а л ь. Пашкадуйце сваё маладое жыццё,
мой паж!

П' е р (*б'ючыся*). Бяз вас, ваша сьветласьць, яно нічога ня
вартае!

Ж а н э т а. О, мой бедны П'ер!

Прыбгаюць яшчэ два мушкетэры. П'ер, адступаючы, ледзьве
паспявае адбіваць удары. Нарэшце, закрануты сяржанцкаю шпагаю
ў сэрца, валіцца на падлогу. Жанэта з плачам кідаецца да яго.

П' е р (*собраўшы апошнія сілы, уздымаецца*). Я... паміраю
за вас, ваша сьветласьць! Але я шчаслівы, бо нясу сваё чыстае
каханьне да вас туды, у невядомую вечнасьць... Даруйце, мая
графіня... (*Памірае.*)

Г р а ф і н я. О, мой верны П'ер! Я ня ведала, што ты мяне
гэтак кахаш! (*Нахіляецца над ім з плачам.*)

С я р ж а н т. Ваша сьветласьць, Бастылія чакае вас! (*Да
мушкетэраў*.) Вазьмеце яе!

Ідзе заслона. Фрося ідзе неўзаметку за імпавізаную сцэну.

У л а д з і с л а ў с к а я. Ну, як вам падабаецца?

Г а л і н с к і. О, надзвычайна! Я ніколі ня думаў, што панна
Канстанцыя мае гэтакі талент! Я, шчыра кажучы, у захапленні!

У л а д з і с л а ў с к а я. А зараз вы будзеце яшчэ больш
захоплены, пан Галінскі! Гэй, Марыся!

З-за зачыненай заслоны-шырмы ціха выходзіць на сяродак сцэны
М а р ы с я. У вачох яе — сьлёзы. Відаць, ёй цяжка стрымаць сябе ад
таго, каб не заплакаць.

У л а д з і с л а ў с к а я. Засьпявай, Марыся, маю любімую.
Музыкі, грайце!

М а р ы с я (*сьпявае*).

Шчасьцейка згасла... Няма яго зьзяньня!..
Сэрца застыгла! Ах, сэрца маўчыць!
Мілья вобразы сноў ды каханьня —
Вы адляцелі, каб ў сэрцы ня жыць! (*2 разы*)

Зьніклі надзеі, чароўныя мары...
Хваля жыцця занясла іх у даль.
А нада мною, як чорныя хмары,
Толькі лунаюць і смутак, і жаль. (*2 разы*)

Г а л і н с к і. Брава, брава! Хай засьпявае яшчэ.

У л а д з і с л а ў с к а я. Засьпявай другую, Марыся.

Марыся, не валодаючы сабою, падае ля ног Уладзіслаўскай з плачам ды ўсхліпамі.

У л а д з і с л а ў с к а я (*ускочыўшы*). Што гэта такое?
 М а р ы с я (*не памятаючы сябе*). Пані, дабрадзеяная!.. Бацька памірае... Апошнія хвіліны... Кліча ён... Адпусьці!..
 У л а д з і с л а ў с к а я (*гнеўна*). Устаць!

Марыся паволі ўстае.

Сьпявай!

М а р ы с я (*ізноў падаючы на калені, у адчай*). Не магу...
 Не магу я сьпяваць!.. Зарэж ты мяне, забі!.. Бацька мяне кліча!..
 У л а д з і с л а ў с к а я. Ня можаш? (*Да гайдукоў*) Гэй, вы!

Гайдукі падбгаюць.

Вазьмеце яе! Хай яна вам там у пуні пасьпявае, калі мне ня хоча!

Гайдукі цягнуць Марысю, якая ўпіраецца.

М а р ы с я (*крычыць*). Пані, забі мяне, але адпусьці! Пані!..

На крык прыбгаюць з-за імправізаваанай сцэны Д у д а р ы х а,
 Г а н к а, З о с я, А л ь к с а н д р а. Дзяўчаты ў нямым жаху
 застанаўліваюцца ля шырмы-заслоны. Дударыха, заламаўшы рукі,
 кідаецца да Ўладзіслаўскай.

Д у д а р ы х а. Лепш мяне забі!.. Мяне закатуй!.. Не
 перацерпіць, не перацерпіць яна гэтага!
 У л а д з і с л а ў с к а я. Маўчаць!
 Г а н к а (*кідаючыся да гайдукоў*). Марыся!

Гайдукі адкідваюць Ганку, выводзяць Марысю.

Д у д а р ы х а (*хапаючы Ўладзіслаўскую за спадніцу*). Пані,
 зьлітуйся над ёю!..

У л а д з і с л а ў с к а я (*адитурхоўваючы яе*). Прэч!
 А л ь к с а н д р а (*падыходзячы, рашуча*). Пані
 Ўладзіслаўская! Калі вы ня спыніце гэта, дык...
 У л а д з і с л а ў с к а я. Што? Бунтаваць? (*Выхоплівае стэк
 у Галінскага і б'е ім па сьпіне Аляксандры*). Бунтаваць?!

З о с я (*адхіляе стэк*). Пані!..
 У л а д з і с л а ў с к а я. Марш за сцэну, калі ня хочаце, каб
 я вас укінула туды, дзе Марыся! Марш, кажу!

Аляксандра абдымае Дударыху, якая працягвае плакаць, і ўсе
 дзяўчаты выходзяць за імправізаваную сцэну.

У л а д з і с л а ў с к а я (*сядаючы*). Ох, нават стамілася! Вы
 ўжо прабачце, пан Галінскі, але зь імі інакш няможна...

Г а л і н с к і. О, гэта зразумелая рэч! Шкада толькі, што
 паказ прыпыніўся...

У л а д з і с л а ў с к а я. Не, не, не прыпыніўся.

Г а л і н с к і. Але як жа вы будзеце працягваць яго, калі
 бачыце, у артыстаў няма настрою?

У л а д з і с л а ў с к а я. А мне няма ніякае справы да іх
 настрою. Яны мусяць іграць. Зараз я вам пакажу цікавы
 экзэмпляр, свайго песьняра. Паэт-самавучка, але надзвычай
 таленавіты. (*Крычыць*). Гэй, там! (*Убачыўшы ля сцэны Фросю,
 якая плача*). Чаго хнычаш? І табе захацелася ў пуню? Скажы
 гайдукам, каб прывялі сюды Рыгора!

Фрося, уціраючы вочы, бяжыць у бок замку.

(*Да Галінскага*.) Дзіўная рэч, пан Галінскі, якое-небудзь быдла,
 звычайны халоп, а талентаў у яго больш, чымся ў самога графа.

Два гайдукі прыводзяць Р ы г о р а. За імі, здалёк — Фрося. Рыгор
 злы, усхваляваны, не глядзіць у бок Уладзіслаўскай.

У л а д з і с л а ў с к а я. Чаго стаіш як пень? Расказвай што-
 небудзь.

Рыгор маўчыць.

Спляці якую-небудзь байку...

Рыгор маўчыць.

Чаго маўчыш? Язык праглынуў?

Рыгор маўчыць.

Можа цябе трэба інакш прасіць?

Рыгор *(як бы страпнянуўшыся, рашуча, з выклікам паглядзеўшы ў яе вочы)*. Добра, пані, раскажу я вам байку! Толькі ж слухайце яе ўважліва!

Уладзіслаўская. Добра, добра, пачынай.

Рыгор *(адышоўшы крыху ўбок, моцна, усхвалявана)*.

У лясным гушчары,
На ўзьбярэжжы ракі,
Ў замку велічных мураў ды вежаў
Жыла пані адна,
Удавою была
І багаццям ня ведала межаў.
Срэбра — поўна казна,
Ў бочках — мора віна,
Збожжа, сена, жывёлы — багата!
А ў сялян-бедакоў —
Ні калоў, ні двароў,
Толькі гора паўнюткая хата!

Ў замку гнулісь сталы
Ад заморскай яды,
А сяляне яе галадалі.
Горш ад быдла жылі,
Жабракамі былі,
І жыцьцё, і свой лёс пракліналі.

І было ім бяды!
Зьдзекі, кпіны заўжды
Спатыкалі малога, старога...
Як сабакаў дзікіх,
Яна службаў сваіх
Катавала бяз жалю людзкога!

І ня раз гэткі здзек
Караціў чыйсьці век...
Шмат загінула гэтых гаротных...
І прымала рака
Цела-труп бедака,
І хавала у хвалях самотных.

Толькі грывнуў раз гром
І шалёным агнём
Загарэліся замак і пані!
Зараўлі, загулі,
Быццам пчолы ў вульлі
Ўсе рабы яе ў грозным паўстаньні!

Уладзіслаўская *(не сыярпеўшы, падбягае да яго, злосна, амаль гістэрычна, крычыць, трасучы яго за плечы)*. На шыбеніцу за гэткія словы! На шыбеніцу!.. Мярзота! Мала таго што ты маю дачку баламуніш, дык яшчэ і д'ябальскія бунтарскія прамовы трымаеш! Згінь жа ты!.. *(Да гайдукоў)*. Біць яго! Жалезнымі кіямі біць!..

Гайдукі падхопліваюць Рыгора, той вырываецца зь іхніх рук. Чуваць раскаты гому. У гэты час раздаецца гарэзлывы сьвіст, і на сцэну з-за ўзгорку прыбягаюць колькі хлапцоў, наперадзе іх Сымон.

Сымон *(крычыць)*. Трымайся, Рыгор!

Хлопцы і Сымон зьбіваюць гайдукоў на зямлю. Рыгор бяжыць зь імі да ўзгорку. Фрося ўжо ля яго. Грыміць гром, бліскае маланка.

Рыгор *(перакрыкваючы шум, да Ўладзіслаўскай)*. Праклён табе, ліхадзейка дзікая! Праклён! Не мінеш ты народнае помсты! *(Зьнікае разам са сваімі за ўзгоркам)*.

Грыміць гром, бліскае маланка, ідзе дождж. Музыкальная фуга.

Уладзіслаўская *(у шаленстве)*. Гайдукі! Гайдукі!

Прыбягаюць тры гайдукі.

Хапайце яго!

Гайдукі бягуць за ўзгорак.

Хапайце!

Галінскі падбягае да Ўладзіслаўскай.

Заслона

ДЗЕЯ ТРЭЦЯ

Дэкарацыя другой дзеі. Не стае толькі шырмы-заслоны. Сьвятло на сцэне поўнае, ранішняе. На правым баку авансцэны — глыбокае крэсла, у якім сядзіць Уладзіславаўская з кампрэсам на галаве. Для крэсла — невялікі стол з мэдыкамэнтамі, вадою і рознымі пасудзінамі. Для століка — пакеўка. Алёна. Яна старанна адлічвае над лыжкаю кроплі лекаў.

Алёна. Раз, два, тры, чатыры...
Уладзіславаўская (*зь нецярплівасьцю хвораі*). Хутчэй жа ты лічы! Замучыш мяне, жывую ў дамавіну пакладзеш!
Алёна. Ды я, пані, баюся, каб не праліць...
Уладзіславаўская. На скуры тваёй пералью... Ох...
Алёна (*хутка*). ...шэсьць, сем, восем...
Уладзіславаўская. Ды давай, давай!

Алёна вылівае ёй у рот лекі.

Уладзіславаўская (*крыўляецца*). Вады, вады ж дай!
І калі я цябе навучу?..

Алёна падае вады. Уладзіславаўская выпівае.

Ох, здаецца, палягчэла крыху... Пакладзі мне пад сьпіну падушку... Ды ня гэтак, дурніца, — вышэй!

Алёна папраўляе падушку.

Зьмяні мне кампрэс. Ды рухайся хутчэй, цялё няшчаснае!
Замучаюць, замучаюць мяне! (*Стогне, абхапіўшы голаў рукамі.*)
Ох, ох, якія болі! Хутчэй ты там!.. Ох...

Падыходзіць Міхал, кланяецца.

Уладзіславаўская (*трывожна*). Ну што? Кажы хутчэй!
Міхал. Няма, пані.
Уладзіславаўская. У Дуброўшчыне шукалі?
Міхал. Шукалі, пані.
Уладзіславаўская. І ў Міхеічах?
Міхал. І ў Міхеічах.
Уладзіславаўская. І ля Ваўчатніку?
Міхал. Так, усюды, пані.
Уладзіславаўская. І не знайшлі?
Міхал. Не, не знайшлі, пані.

Уладзіславаўская (*крычыць*). Дык я ж вас усіх, як бараноў, перарэжу ды загадаю сабакам выкінуць, калі ня знойдзеце! Чуеш?!

Міхал. Добра чую, пані... Але ж што рабіць, калі гайдукам нідзе нямажна паказацца, бо сяляне бунтуюцца...

Уладзіславаўская. Маўчаць! Я табе яшчэ за ўчарашняе не дарую, за Рыгора!..

Міхал. А што Рыгор? Мы ж яго падстрэлілі. Я вам і сьвітку ягоную прынёс, дык... Чаго ж тут?..

Уладзіславаўская (*зьмякчыўшыся*). Ну, добра. Але калі сяньня ты ня выканаеш майго загаду, дык гора табе! Гора!

Міхал. Мы ж, пані, робім усё магчымае.

Уладзіславаўская. Зараз жа пашлі ганцоў па ўсіх вёсках з абвесткаю. І той, хто прывядзе яе, атрымае ад мяне вольную й срэбра.

Міхал. Даруй, пані, але я гэтага не зраблю.

Уладзіславаўская. Зробіш!

Міхал. Але — як? Які дурань цяпер на вёску пойдзе, калі там усё кіпіць, як у гаршку? Вось калі будзе пан Рачыцкі, дык тады і яе адшукаем...

Уладзіславаўская. Ну, добра. Здаецца, маеш рацыю... Але пакуль там да пана Рачыцкага, дык узброй усіх гайдукоў, дай ім пабольш пораху ды патронаў. Хай усе будуць нападгатовы. Брану зачыніць. Нікога без майго дазволу ў замак не пускаць. Вось і ўсё. Можаш ісьці.

Міхал. Слухаю, пані. (*Кланяецца, выходзіць.*)

Уладзіславаўская (*да Алёны*). А ты чаго разьзявілася, дурніца? Прынясі мне шалю, бо замерзну тут.

Алёна. Добра, пані. (*Выходзіць.*)

Хуткім крокам да Ўладзіславаўскай падыходзіць Галінскі, цалуе ёй руку.

Галінскі. О, вы зусім хвора, пані Ўладзіславаўская! Навет з твару зьмяніліся.

Уладзіславаўская. Ох, і не кажэце...

Галінскі. А я хачу вам падзякаваць за гасьціннасьць. Вельмі міла чуўся я ў вас, вельмі міла...

Уладзіславаўская. Што? Ці ня хочаце ад'яжджаць?

Галінскі. Маю яшчэ шмат справаў у Варшаве.

Уладзіславаўская. Ці ж ня сорамна вам, пан Галінскі, пакідаць мяне, хворую, у гэтакім няшчасці!

Г а л і н с к і. Але ж я вам нічым не дапамагу. Хіба толькі спачуваньнем.

У л а д з і с л а ў с к а я. Не кажыце гэтак, пан Галінскі! Вы цяпер — адзіны мой прыяцель, адзіны дарадца. Толькі вашая прысутнасць падмацуе мае сілы.

Г а л і н с к і. Але ж зразумейце маё становішча!

У л а д з і с л а ў с к а я. Не, не, навет слухаць не хачу! Вы застаняцеся пры мне да гэтых пары, пакуль ня знойдзецца мая дачка, мая Канстанцыя!

Падб'ягае А л ё н а з шалем у руцэ.

А л ё н а (*ахутваючы Ўладзіслаўскую шалем*). Пані, там прыхаў нейкі яснавяльможны пан із паняю. Хочуць вас бачыць.

У л а д з і с л а ў с к а я. Як яны сябе назвалі?

А л ё н а. Неяк назвалі... Толькі я ня памятаю...

У л а д з і с л а ў с к а я. Забылася, дурніца?

А л ё н а. Але...

У л а д з і с л а ў с к а я (*да Галінскага*). Хто ж гэта можа быць?

Г а л і н с к і. Не магу здагадацца, пані Ўладзіслаўская. Можна, пан Рачыцкі?..

У л а д з і с л а ў с к а я. О не, той прыяжджае да мяне пад грукат барабанаў.

А л ё н а. Дык што загадаеце, пані?

У л а д з і с л а ў с к а я. Прасі іх сюды. Ці не... чакай! Не выпадае. Сама да іх пайду. Дапамажыце мне ўстаць... Ох!..

Галінскі з аднаго боку, Алёна з другога падтрымоўваюць яе пад рукі.

Уладзіслаўская робіць некалькі крокаў. У гэты час з боку замку выходзіць, хістаючыся ад стомы, М а р ы с я. За ёю, падштурхоўваючы, гайдук П ё т р а.

П ё т р а. Рухайся, рухайся!

У л а д з і с л а ў с к а я. Пётра, пакінь яе!

П ё т р а. Слухаю, пані. (*Кланяецца*.)

У л а д з і с л а ў с к а я. Можаш ісьці.

П ё т р а. Слухаю. (*Вяртаецца да замку*.)

У л а д з і с л а ў с к а я (*да Марысі, насмешліва*). Ну, як табе спадабаліся бізуны маіх гайдукоў?

М а р ы с я (*ціха*). Спадабаліся, пані, толькі...

У л а д з і с л а ў с к а я. Што?

М а р ы с я. Толькі дай Бог паспытаць вам тое ж самае, што і я...

У л а д з і с л а ў с к а я. Гэй, ты! Не забывайся, з кім гаворыш! Ізноў у пуню захацела?

М а р ы с я. Гэта ўжо ня страшна... Мне цяпер усё адно...

У л а д з і с л а ў с к а я (*з сарказмам*). Ха-ха-ха... Чуеце, пан Галінскі? Ёй усё адно! (*Да Марысі*.) Слухай, ты, калі яшчэ раз адважыся супярэчыць мне, дык не мінаваць табе скляпеньня. А калі й гэта не дапаможа, дык гайдукі прыстрэляць цябе, як прыстрэлілі ўчора Рыгора.

М а р ы с я (*горача*). Рыгора забілі? Як жа так?

У л а д з і с л а ў с к а я. А хіба з каменя ён быў збудаваны, што яго й куля не забіла б?

М а р ы с я (*адыходзячы ўбок, у поўным адчаі*). Рыгора няма!.. Рыгора майго забілі... Забілі... (*Плача, асеўшы на зямлю*.)

У л а д з і с л а ў с к а я (*нагардліва*). Чуеце, пан Галінскі? «Мой!» Відаць, яшчэ адно ягонае каханьне! Ха-ха-ха... Пойдзем!

Уладзіслаўская, Галінскі ды Алёна выходзяць.

М а р ы с я (*адна, седзячы на зямлі, як бы скрозь сон*). Цяпер усё... Усё скончана... Пакамечылі мяне... Зганьбілі... А чаму на сэрцы неяк дзіўна?.. Цішыня й супакой?.. Супакой!..

Прыб'ягае Г а н к а, кідаецца да Марысі.

Г а н к а (*плача*). Сястрыца, гаротніца ты мая!

М а р ы с я (*ціха*). Ня плач, ня плач! Над маім лёсам ня варта плакаць! Пакінь мяне, ідзі...

Г а н к а (*гэтак жа*). Не, не, не пакіну цябе!.. Ты нейкая дзіўная... Ты яшчэ што зробіш з сабою!..

М а р ы с я. Ня бойся... Ідзі... (*Паволі ўздымаецца, абхапіўшы голаў рукамі*.) Што гэта?.. Бацька памёр... Рыгора забілі... Мяне заламалі, скалечылі... І я, я яшчэ живу?.. Жыву?.. (*Раптоўна хутка ідзе да ўзгорку*.)

Г а н к а (*ускочыўшы, трывожна*). Куды ты, Марыся?..

М а р ы с я (*на ўзгорку, паволі павяртаецца тварам да Ганкі, ціха*). Я іду туды... да іх... да любых... Далёка-далёка... Бывай!... (*Зьнікае за ўзгоркам*.)

Г а н к а (*крычыць*). Куды ты, Марыся? Куды? Пачакай!
(*Бяжыць услед за ёю.*)

З боку замку выходзіць Г а л і н с к і. Насустрач яму, з глыбіні
парку, выбягае яго к а м э р д ы н э р.

К а м э р д ы н э р (*у адчаі*). Пане Галінскі! Пане Галінскі!
Мы — спазьніліся!

Г а л і н с к і (*ускінеўшы*). Ну пэўна ж спазьніліся, і ўсё празь
цябе, старога дурня! Куды ты падзеў маіх людзей? Дзе мае коні?
Чаму да гэтай пары мы ня выехалі? Чаму, пытаюся?

К а м э р д ы н э р (*разьвёўшы рукамі*). Позна.

Г а л і н с к і. Што — «позна»? Як — «позна»?

К а м э р д ы н э р. Ды так — позна, пане Галінскі...

Г а л і н с к і. Ты мне дурня тут не вырабляй! Я загадваю
ад'яжджаць зараз жа!

К а м э р д ы н э р. Ад'яжджаць? Куды?

Г а л і н с к і. Ды ты што? Пасьмяяцца зь мяне надумаўся, ці
што?

К а м э р д ы н э р. Ой, пане Галінскі, мне не да сьмеху!.. Тут
плакаць трэба!

Г а л і н с к і. Плакаць?

К а м э р д ы н э р. А так! Усе сьцежкі, усе дарогі
бунтаўшчыкамі заняты! Ні прайсьці, ні праехаць. Вось, навет і
адсюль відаць... (*Ідзе да ўзгорку, Галінскі за ім.*) Вунь, гляньце,
бачыце?

Г а л і н с к і. Нічога ня бачу... Нейкі пыл там курэе...

К а м э р д ы н э р. Вось-вось, гэта яны!

Г а л і н с к і. А можа, статак бараноў?

К а м э р д ы н э р. Добрыя бараны, што галовы сякераю
абсякаюць!

Г а л і н с к і (*з жахам*). Дык гэта, значыцца, бунтаўшчыкі,
паўстанцы?

К а м э р д ы н э р. А так! Праз паўгадзіны мо і тут будуць.

Г а л і н с к і. Дык ты думаеш, што ня ўдасца адбіць іхняга
нападу?

К а м э р д ы н э р. Ня думаю, але гэтак яно і будзе, бо яны ж,
як мураўі, як чэрці, ва ўсе шчыліны паналазяць. Абараняцца ад
іх няма каму, бо ўжо двух гайдукоў забілі.

Г а л і н с к і (*злосна*). Шэльма! Казаў табе яшчэ ўчора —
уцякаем! А ты што зрабіў?

К а м э р д ы н э р. Ды вы ж самі, пане Галінскі...

Г а л і н с к і (*крычучы*). Я сам? А ты, ты для чаго ў мяне?
(*Хапаючы яго за каўнер, трасучы.*) Галаву тваю расьцерашу!

К а м э р д ы н э р (*просячыся*). Пане Галінскі, пане Галінскі,
не губляйце супакою. Усё, усё ўжо зроблена!

Г а л і н с к і (*адкідваючы яго*). Што зроблена? Дзе зроблена?

К а м э р д ы н э р. Вы пераапанецеся ў сялянскую вопратку.
Ды як толькі бунтаўшчыкі ўскочаць у замак, мы пераплывем у
лодцы на другі бераг. І дай Бог ногі! Лодку я схаваў тутак, у
непадалёчку. Навет і вашыя рэчы зацягнуў туды. Чакайце тут,
нікуды не адыходзьцеся. Я хутка вярнуся! (*Выбягае ў бок парку.*)

Галінскі застаецца ў нерухомаьці на ўзгорку, наглядаючы за рухам
паўстанцаў. З правага боку (ад гледача) з глыбі парку выходзяць

Д у д а р ы х а, З о с я і А л ь к с а н д р а. Яны ідуць да замку, не
заўважаўшы Галінскага, які прыслухоўваецца да іх гутаркі.

З о с я (*працягваючы гутарку*). Ой, а народу ідзе па тэй
дарозе — аж цёмна!

Д у д а р ы х а. Так, вёскамі ідуць сюды!

А л ь к с а н д р а. А я на дрэве сядзела ды бачыла, як
некаторыя на конях скакалі...

З о с я. Страшна мне неяк робіцца!

Д у д а р ы х а (*раптоўна прыпыняючыся*). Страшна?

З о с я. Так... неяк боязна...

Д у д а р ы х а. А хіба ты забылася пра бацьку? А пра Марысю,
якая і цяпер, пэўна, у пуні ляжыць, гаротніца, — гэтаксама
забылася?

З о с я. Ды не, мамка, не забылася!

Д у д а р ы х а (*цвёўра*). Дык не баяцца трэба, дочка,
а помсьціць! Помсьціць за ўсе крыўды!

Г а л і н с к і (*нечакана падскоўшы да іх, разьёшана*).
Маўчы ты, старая шэльма! За гэтакія словы забіць цябе мала!
(*Замахваецца стэкам, але ў гэты час яго руку стрымоўвае пані*
Жыроўска я — *насамрэч пераапанутая ў пані Жыроўскую*
Фрося, якая неспадзявана выйшла з боку замку.)

Ж ы р о ў с к а я. О, пане Галінскі! Як можна гэтак рабіць?
Я вас зусім, зусім не пазнаю! (*Да Дударыхі і дачок, лагодна.*)
Ідзеце, людцы добрыя, ідзеце сабе!

Дударыха і яе дачкі выходзяць.

Г а л і н с к і (*апускаючы руку, супакоена*). Прабачце, але
з гэтымі стварэньнямі нэрваў ніякіх ня хопіць.

Ж ы р о ў с к а я. Дайце мне, калі ласка, руку.

Г а л і н с к і *(хутка)*. Ах, прабачце! *(Падае руку, яны ідуць да лаўкі.)*

Ж ы р о ў с к а я *(сядаючы)*. А вы вельмі зьмяніліся, пан Галінскі!

Г а л і н с к і. Зьмяніўся? Як? У якім сэнсе, пані... пані...

Ж ы р о ў с к а я. Няўжо вы навет і на прозьвішча маё забыліся?

Г а л і н с к і. Так, прабачце... Ня ведаю, што сталася са мною... Навет твар ваш не памятаю! Дык з кім жа маю гонар гаварыць?

Ж ы р о ў с к а я *(сьмеючыся, засланяючы твар веерам)*. З пані Жыроўскай! І як вам ня сорамна, пан Галінскі! Няўжо вы маглі забыцца на наш Нясьвіж, на мяне дый майго мужа?

Г а л і н с к і. Ах, так, так, прабачце... Цяпер нешта гэткае прыпамінаю сабе. Дык вы прыехалі сюды з панам?... З панам...

Ж ы р о ў с к а я. З панам Жыроўскім! А хіба вы ня бачылі яго сяньня?

Г а л і н с к і. Я не заходзіў да пакояў... Дык вы казалі, пані... пані Жыроўская, што я зьмяніўся?

Ж ы р о ў с к а я. Я памятаю вашыя словы аб дабры, аб тым, як трэба цяпліва абыходзіцца зь людзьмі, навет і ніжэйшымі за нас... А цяпер? Што я ўбачыла?

Г а л і н с к і. Гэтага я, здаецца, ніколі не казаў...

Ж ы р о ў с к а я. Як жа ж?

Г а л і н с к і. Але магчыма, магчыма, што й гаварыў...

Чуваць далёкі шум галасоў, які адразу ж абрываецца. Галінскі ўскоквае, бяжыць да ўзгорку, прыглядаецца, потым ідзе хутка назад.

Ж ы р о ў с к а я. Што здарылася, пан Галінскі?

Г а л і н с к і. Ах, прабачце, калі ласка... Я гэтакі знерэаваны сяньня...

Ж ы р о ў с к а я. Ці магу я даведацца аб прычынах?

Г а л і н с к і. О, так! Я сам навет хацеў сказаць вам, што мяне дзівіць, як гэта вы адважыліся прыехаць сяньня сюды, калі навокал неспакойна.

Ж ы р о ў с к а я. А што?

Г а л і н с к і. Тут жа мужыкі ўзбунтаваліся. З хвіліну на хвіліну чакаю, што яны ўварвуцца ў замак і скрышчаць усё, што пападзе ім пад рукі! Хіба ж вы ня бачылі іх, калі ехалі сюды?

Ж ы р о ў с к а я. Бачылі натоўпы, але нічога незвычайнага. Яны проста ў гульні гуляюць, на конях скачуць, а вы тут жа — «бунтуюцца»! У страху заўсёды вочы вялікія, пан Галінскі!

Г а л і н с к і. У гульні гуляюць?

Ж ы р о ў с к а я. Ну так. Я навет пацешылася над імі, гледзячы, як яны крыўляюцца.

Г а л і н с к і. Пацешыліся? Дзіўна!..

З боку замку выходзяць Уладзіслаўская і Жыроўскі — насамрэч пераапануты ў Жыроўскага Рыгор, падыходзяць да лаўкі.

У л а д з і с л а ў с к а я. А вы тут, пані Жыроўская?

Ж ы р о ў с к а я *(устаючы)*. Я гуляла па вашым парку.

У л а д з і с л а ў с к а я *(Жыроўскаму)*. Дазвольце вас пазнаёміць: пан Галінскі, мой прыяцель... Пан Жыроўскі зь Нясьвіжу...

Галінскі і Жыроўскі зьлёгка кланяюцца адзін другому.

Ж ы р о ў с к і *(з усмешкаю)*. Мы, здаецца, ужо знаёмыя...

Г а л і н с к і *(суха)*. Так, здаецца...

У л а д з і с л а ў с к а я *(да Галінскага)*. Пан Жыроўскі хоча адкупіць у мяне якраз тую дзялянку, якую я ўжо абяцала вам...

Г а л і н с к і. Няхай хоць і ўсё забірае, мне ўсё адно...

У л а д з і с л а ў с к а я. Дзякую. Я гэтак і думала, што вы мне не адмовіце. Толькі шкада, што пан Жыроўскі прыехаў сюды ў нядобры час.

Г а л і н с к і. А, так! Не пашчасыціла!

У л а д з і с л а ў с к а я. Я яму ўжо казалася, што навокал небяспечна, але ён, уявецца сабе, і слухаць ня хоча, сьмяецца...

Г а л і н с к і *(пахмурна)*. Каб часам плакаць не давялося! Зрэшты, пані Жыроўская гэтаксама жарцік бачыць.

У л а д з і с л а ў с к а я. Так? Дай Бог, каб гэтая завіруха скончылася праўдзівым жарцікам!

Ж ы р о ў с к і *(зь лёгкай паклонам)*. Я перакананы, пані Ўладзіслаўская, што для вас гэта скончыцца толькі жартам.

У л а д з і с л а ў с к а я. Дзякую за добрыя словы. *(Пачуўшы далёкі шум натоўпу, бяжыць на ўзгорак, крычыць.)* Пан Галінскі! Пан Галінскі, хадзеце сюды!

Г а л і н с к і *(да Жыроўскай)*. Прабачце! *(Бяжыць на ўзгорак.)*

Уладзіслаўская (*углядаючыся ў далечыню за рэчку*).
Што гэта там?

Галінскі. Сяляне.

Уладзіслаўская (*у жаху*). Яны рухаюцца сюды!
Глядзіце, усе зь віламі ды на конях!..

Галінскі. Сыдзем уніз, там лепш відаць.

Сыходзяць за ўзгорак, Жыроўскі падбягае да Жыроўскай.

Жыроўскі (*хутка, ціха*). Вось табе, Фрося, ключы ад
брамы... Сьцягнуў ува Уладзіслаўскай.

Жыроўская (*з захапленнем*). Малайчына!

Жыроўскі (*дастае з-за пояса пісталет*). Бяжы пад
браму ды стрэльні. (*Дае ёй пісталет.*)

Жыроўская (*весела*). Будзе зроблена! (*Выбягае ў бок
замку*.)

З-за ўзгорку выбягаюць Уладзіслаўская і Галінскі.

Уладзіслаўская (*знэрваваная, да Галінскага*). Ды
яны паўзуць, як чэрці! (*Крычыць.*) Гэй, гайдукі! Міхал, Пётра!
Міхал!..

Прыбгае Міхал.

Міхал (*у адчай*). Пані, яны ўжо на сьцены лезуць!

Уладзіслаўская. Раскідай гайдукоў па вежах. Няхай
зачынаюць страляць. Мож, яшчэ як адгоняць іх, пастрашаць!
Пільнай браму. Нам трэба абараняцца! Абараняцца да апошняга!

Міхал. Слухаю, пані! (*Выбягае ў бок замку*.)

Уладзіслаўская. Пане Галінскі, прымеце на сябе
кіраваньне, бо я... я адчуваю, што сілы пакідаюць мяне!..

З боку парку выбягае камэрдынэр Галінскага.

Камэрдынэр. Пане Галінскі, хутчэй!

Галінскі выбягае за ім у бок парку.

Уладзіслаўская (*бегучы ўслед за ім*). Куды ж вы?

Жыроўскі (*падыходзячы да яе*). Пакіньце! Ён ня з
гэтакіх харобрых, як вам здаецца.

Уладзіслаўская. Дык што ж мне рабіць? Хто мяне
падтрымае? Я ж кабета слабая, бездапаможная...

Чуваць стрэлы, стогны, крыкі: «Крышы! Палі! У агонь іх усіх!» і г. д.
Гэты шум часамі сыцішаецца, часамі ўзмацняецца. Прыбгае з замку
Фрося, усе яшчэ ў сукенцы Жыроўскай.

Фрося (*усхвалявана*). Рыгор! Яны хочуць спаліць замак!
Рыгор. Няможна гэтага рабіць! Няможна! Трэба стрымаць!
Стрымаць іх! (*Выбягае ўслед за Фросяю*.)

У гэты час крыкі і шум за сцэнай узмацняюцца і чырванню
заліваецца ўся сцэна — гэта замак гарыць, падпалены сялянамі. Адтуль
выбгае Уладзіслаўская. Валасы яе растрапаныя, выгляд дзікі,
ашалелы.

Уладзіслаўская. Гайдукі!.. Гайдукі!.. Біце іх!..
(*Раптоўна, зь дзікім рогатам валіцца на падлогу*.) Ха-ха-ха...
Страляйце!.. На шыбеніцу ўсіх! Усіх!.. Ха-ха-ха... (*Паволі
ўздымаецца, амаль што шэптам, глядзячы на замак*.) Гарыць...
Каменьні гараць... Агонь, агонь паліць мяне... Мяне!.. Мой
замак!.. Маё дабро!.. (*Ускочыўшы, крычыць*.) А хто даў права?..
Хто? Я тут пані!.. (*Раптам падае на калені, узняўшы рукі ўгору,
шэпча з усхліпамі*.) Ты... Ты там, на версе, сьведка мой... Ты
адзіны бачыш мяне, няшчасную!.. За што?.. За што ж ты мяне
караеш? (*Зь ціхім плачам валіцца на зямлю*.)

Жыроўскі. Дапамагчы няшчаснай?

Уладзіслаўская (*горача, не зразумеўшы іроніі*).
О, я вам буду вельмі ўдзячнаю! Становішча нашае не зусім
безнадзейнае. Нам трэба пратрымацца толькі да гэтай пары, пакуль
ня прыйдзе сюды пан Рачыцкі са сваім войскам. Я думаю, што
ён ужо ў дарозе! Я чакаю на яго з хвіліны на хвіліну!

Жыроўскі. Доўга вы будзеце чакаць!

Уладзіслаўская. Ці вы што ведаеце? Кажэце ж!

Жыроўскі (*спакойна*). Ні пана Рачыцкага, ні войска вам
ня бачыць, як сваіх вусэй!

Уладзіслаўская. Але чаму? Чаму?

Жыроўскі. Мы злавлілі вашага ганца зь лістом.

Уладзіслаўская. Што? Хто гэта — вы?

Жыроўскі (*гэтак жа*). Так, пані, мы — мужыкі!

Уладзіслаўская (*пахіснуўшыся*). Божа, што я чую?!

Жыроўскі. А вы ня гэтакае яшчэ пабачыце! (*Хутка
зрывае з сябе парык, бараду, вусы, акуляры*.) Вось!

Уладзіслаўская (*адбегшыся ад жаху, не сваім
голосам*). Рыгор!

Рыгор. Так, пані, гэта я.

Уладзіслаўская (*гэтак жа*). Дык ты жывы?
 Рыгор. Як бачыш, ліхадзейка, жывы я! Жывы, прабраўся сюды, каб нагадаць табе аб маіх словах! Памятаеш?
 Уладзіслаўская (*крычыць*). Гайдукі! Міхал!..
 Рыгор (*набліжаючыся да яе*). Дарма крычыш, пані.
 Уладзіслаўская (*адбегшыся да вежы, засланіўшы твар рукою, як бы абараняючыся*). Адыдзі, згінь, прывід, нячыстая сіла! (*Крычыць*.) Міхал!
 Рыгор. Не ўцячэш! (*Чуваць стрэл*.) Чуеш? Гэта наш умоўны сыгнал! (*Чуваць шум натоўпу*.) Чуеш, як гудзе народ? Чуеш?
 Уладзіслаўская (*засланіўшы твар рукамі, крычучы, бяжыць у бок замку*). Міхал! Міхал! А-а-а!

Крыкі і шум за сцэнаю зноў нарастваюць, і з боку замку вырываецца натоўп сялян. Наперадзе іх — Дударыха. У сялян — вілы, косы, сякеры.

Першы селянін. Яна недзе тут схавалася!
 Дударыха (*убачыўшы Ўладзіслаўскую ля лаўкі*). Вось яна! Але, здаецца, нежывая.
 Уладзіслаўская. От нячыстая сіла! (*Раптоўна ўскоквае на ногі*.) Прэч адсюль, мярзотнікі! Чуеце? Прэч! Гайдукі! Міхал!

Сяляне міжволі адыходзяць крыху назад. Надыходзіць паўза, падчас якой Уладзіслаўская, ганарыста закінуўшы голаў, праходзіць перад натоўпам сялян да замку.

Другі селянін (*апамятаўшыся*). Чаго глядзець? Пракнем яе віламі! (*Замахваецца віламі*.)
 Трэці селянін (*схапіўшы яго за руку*). Чакай, браток! Ліхадзейцы гэтага мала! Спаліць яе трэба!
 Колькі галасоў. Спаліць!
 Усе. У агонь яе! У агонь укінуць!

Натоўп рухаецца за Ўладзіслаўскай, колькі хлопцаў засланяюць ёй дарогу, падхопліваюць яе на рукі.

Уладзіслаўская (*адбіваючыся, гістэрычна*). Не чапайце, не чапайце мяне! Крывёю мне адплаціцеся!.. Крывёю!.. Гайдукі!..

Першы селянін (*б'ючы яе*). Вось, вось табе твае гайдукі!
 Дударыха (*плачучы*). За мужыка, за дачку маю!..
 Чацьвёрты селянін. Скончылася тваё царства, ліхадзейка!

Уладзіслаўскую выносяць. Чуваць яшчэ ейны крык: «Не чапайце мяне!». Увесь натоўп шумна выходзіць услед за хлапцамі.

Галінскі (*голасна*). Гэта і мяне, д'ябал ты, чакае!
 Камэрдынэр. Нас цяпер ніхто не пазнае.
 Галінскі. А калі пазнаюць?
 Камэрдынэр. Ну, чым жа ж я вінаваты, што нехта лодку нашу сыцягнуў?
 Галінскі. Маўчы! Усё, усё празь цябе!
 Камэрдынэр. Не крычыце гэтак, пан Галінскі! Ня ўсё яшчэ страчана. Зараз вось мы можам спакойна праскочыць праз двор, а там цераз мост — і дай Бог ногі! Ідзеце за мной!

З боку замку выбягае, як ашалелы, Міхал, за ім Рыгор. Галінскі з камэрдынерам хаваюцца за першае дрэва на ўзгорку.

Рыгор (*крычыць*). Застанавіся! Застанавіся, кажу!

Міхал, спатыкнуўшыся, падае, потым хутка ўскоквае і сьпінаю адыходзіць у бок парку. Злажыўшы на грудзі рукі, Рыгор, стрымліваючы злосьць, падыходзіць да яго.

Дзе Марыся?

Міхал (*адыходзячы*). Ня ведаю... Ня ведаю нічога...
 Рыгор (*гэтак жа*). Дзе Марыся, Міхал?
 Міхал (*адыходзячы*). Утапілася...
 Рыгор (*наступаючы, гэтак жа*). Утапілася? Брэшаш!
 Міхал. Утапілася... Сама, сама ўтапілася.
 Рыгор (*наступаючы бліжэй*). Ты яе ўтапіў!
 Міхал (*адыходзячы*). Не, не, ня я... Яна сама!.. Сама! (*Гістэрычна, прыціснуўшыся да дрэва*.) Не падыходзь, не падыходзь да мяне... Я... Я...
 Рыгор. Дык вось табе, гаду, мая падзяка! (*Ускідвае карабін на плячо*.)

Міхал крычыць. У гэты час Галінскі страляе з-за дрэва ў Рыгора.
Той паволі валіцца на зямлю. Міхал уцякае ў глыб парку. З-за ўзгорку
выбягае К а н с т а н ц ы я ў амазонцы, зь пісталетам у руках, кідаецца да
Рыгора.

К а н с т а н ц ы я. Рыгор! Каханы мой! Чакай, чакай, не
адыходзь!..

Р ы г о р (*ахрыплым, слабым голасам*). Марыся... За волю,
браткі... Ма... (*Памірае.*)

З боку замку выбягаюць два хлапцы. Ubачыўшы гэту сцэну, крычаць
у бок замку: «Рыгора забілі!». Як рэха праносіцца гэты сказ: «Рыгора
забілі!» Паступова зьбіраюцца сяляне і сялянкі, хлапцы дый дзяўчаты
паўкругам становяцца ля Рыгора. Усе здымаюць шапкі, пахіляюць
галовы.

Г а л і н с к і (*крычыць зьмененым голасам*). Прэч яе! Браткі,
гэта ж яна забіла нашага Рыгора! У агонь яе! Дачка ведзьмы
мусіць быць пры сваёй матцы!

П е р ш ы с е л ь н і н. І то праўда! У агонь яе!

Частка людзей пасоўваецца да Канстанцыі. Нехта б'е яе віламі па
сыпіне.

К а н с т а н ц ы я (*ледзьве ўтрымаўшыся на нагах, у бок
Галінскага*). Галінскі?

Галінскі і камэрдынэр разам страляюць у Канстанцыю, самі
ўцякаюць.

К а н с т а н ц ы я (*схапіўшыся рукамі за грудзі, асядаючы
на падлогу*). Дзякую, людцы... Я большага не хацела... Я буду
цяпер заўсёды... зь ім... Рыгор! Я... твая... (*Падае, паміраючы.*)

Д у д а р ы х а, З о с ь я, А л ь к с а н д р а, А л ё н к а
(*кідаючыся да яе*). Панначка!..

Жалобныя матывы ў музыцы, потым — фуга, і паволі ідзе заслона.